

KAR MI İNSAN HAKKI MI “BİR İNSAN HAKKI OLARAK SU HAKKININ DAVA EDİLEBİLİRLİĞİ”

Erol ÇİÇEK*

I. ÖNSÖZ

İnsan olarak, sürekli bizimle olan, kişi ve nesnelerin kıymetini ancak onları kaybedince anlıyoruz. Bu da insani bir özellik olsa gerek!.. Kaybettiğimiz kişileri tekrar yerine koymamız olanaklı değil, nesneleri ise yenileriyle değiştirebiliyoruz. Ama bazı nesneler var ki, aslında sınırlı olmalarına rağmen biz onları tükenmez sanıyoruz. Oysa onlar da tükenebilir, en azından tekrar yerine konması uzun süre alabilir. İşte bunlardan biri de su...

Son zamanlarda su için “*mavi altın*” terimi kullanılmaya başlandı.

Küresel iklim değişimi ile birlikte suyun önemi giderek artıyor. Çokuluslu şirketler su krizine göre senaryo çalışmaları yaptırıp, karlılıklarını nasıl koruyabileceklerinin hesabını yaparken, bazı ordular da su krizine karşı savaş senaryolarını güncelleştirip, hazırlıklarını yapıyorlar. Bizde ise çeşitli kesimler kuraklık başlayınca biraz uyanır gibi oldular.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) 2004 yılı tahminlerine göre¹ dünyada 1,1 milyar insan temiz içme suyundan, 2,4 milyar insan gerekli hijyen koşullarından yoksundur ve Dünyadaki toplam hastane yataklarının yarısı su kaynaklı hastalıklara maruz insanlar tarafından doldurulmaktadır. Günde 6000 çocuk yeterli su bulunamamasından kaynaklanan hijyenik nedenlerle ölmektedir. Birleşmiş Milletler raporlarına göre; içinde bulunduğumuz yüzyılın yarısında (2050’lerde) dünya nüfusunun 9 milyara ulaşacağı, en kötü senaryoya göre 60 ülkede 7

* Bursa Barosu eski avukatlarından.

¹ http://www.who.int/water_sanitation_health/en/factsfigures04.pdf, 13.10.2008

milyar insanın su kıtlığından etkileneneceği, en iyi senaryoya göre bu sayının 48 ülkede 2 milyara düşürülebileceği öngörülmektedir.

200'e yakın çok uluslu şirketin World Business Council for Sustainable Development (WBCSD) (Sürdürülebilir Gelişme İçin Dünya İş Konseyi) çerçevesinde, uzmanlara (Water Scenarios to 2025) 2025 Yılına kadar su senaryoları adlı raporu hazırlattılar.²

Uzmanlar bu raporda gelecek 20 yılın dünyadaki ülkeler için kritik olduğunu; ülkelerin zenginleşirken kıt olan su kaynakları üzerinde ağır baskı oluşturacaklarını belirtiyorlar.

Bu raporda belirtilen senaryolara göre; su krizi, toplumsal kalkışmalara, ekonomik krize ve Avrupa'ya doğru kitlesel bir göçe sebep olabilir. Ülkelerin kendi sanayi, tarımsal, içme ve kullanma suyu ihtiyaçlarını karşılama mücadelesi nedeniyle çatışmalar yaygınlaşabilir. Raporu hazırlatan konseyin sözcüsü, Lloyd Timberlake'in söylediği gibi, *burada şirketler açısından önemli olan, karlılığı sürdürerek bu sorunun üstesinden nasıl gelinebileceğidir.*

Yine aynı sözcünün belirttiğine göre; Çin'de artan su ihtiyacı aşırı tüketime sebep olurken, evsel, tarımsal, endüstriyel ve enerji üretimi için gereken suyun azalmasına sebep olabilir. Bu kaçınılmaz olarak tarımsal ve endüstriyel üretimin azalmasına, bunun sonucunda da halk sağlığının etkilenmesine ve ekonomik krize neden olabilir. Çok uluslu şirketler açısından sorun tamamen karlılığın sürdürülebilmesidir.

Dünya Doğal Hayatı Korumu Vakfı (WWF) ve Uluslararası Su Yönetimi Enstitüsü'ne göre su sıkıntısı tahminlerin ötesinde artmaktadır. Doğu Çin'de, yetkililer milyonlarca insana tankerlerle su dağıtmaktadır. Enstitü yöneticisi Frank Rijsberman'nın³ açıklamalarına göre; dünyadaki su tüketimi 2050 yılına kadar iki kat artacak. Bazı ülkelerin de tarımsal ihtiyaçları için kullanabilecekleri suyu kalmadı. Bunların sonucu olarak su fiyatlarının hızla artması ve sıkıntının yaygınlaşması kaçınılmaz. Gelecek 20 yılın yiyecek ihtiyacının karşılanması için gereken suyun fiyatının %50 artması beklenmektedir. Enstitünün değerlendirmelerine göre; Mısır, yiyecek ihtiyacının yarısını ithal ediyor,

² <http://www.wbcsd.org/plugins/DocSearch/details.asp?type=DocDet&ObjectId=MTk2MzY> 13.10.2008

³ <http://www.guardian.co.uk/environment/2006/aug/17/water.international-news> 16.10.2008

çünkü tarımsal sulama için yeterli suya sahip değil. Orta Asya'da Aral Gölü aşırı kullanımdan dolayı iyice küçüldü. Yine Avrupa'nın Atlantik kıyılarında kuraklık var, sulu tarım ve suya dayalı turizm (golf sahaları) Akdeniz ülkelerinde su kaynaklarını tehdit ediyor. İklim değişimi nedeniyle artacak buharlaşmanın sorunu daha da büyütmesi kaçınılmaz.

Son olarak, 18 Eylül 2007 tarihinde kitle iletişim araçlarında yayınlanan bir haberde, TSK (Türk Silahlı Kuvvetleri) dergisinde suyun ulusal güvenlik sorunu olduğu yönünde tespitlerin bulunduğu ilişkin bir haber yer aldığından ve makalede ulusal güvenlik stratejisinde bu yönde değişiklik yapılması gereğinden bahsedildiğini belirtelim.

II. GİRİŞ

Dünya Su Konseyi Başkanı, Mr. Loïc Fauchon Meksika'da 4. Dünya Su Forumu'nda şöyle diyordu: *"Su hakkı insan onurunun ayrılmaz bir parçasıdır. Gelin bunu her devletin anayasasına yazalım, gelin bunu merkezi hükümet ve belediye binalarının ön yüzüne işleyelim ve gelin bunu her okulda, çocuklarımızın defterlerine yazalım."*⁴

Günlük ihtiyaçlarını karşılamak için, her insanın günde minimum 20-50 litre temiz suya ihtiyacı vardır.⁵ Dünyada milyarlarca insan temiz içme suyundan mahrumdur. Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) 2002 tahminlerine göre; 1,1 milyar insan (toplam dünya nüfusunun %17'si) temiz içme suyundan, 2,6 milyar insan (%42) hijyen ve temizlik olanaklarından mahrum. Her gün 5 yaşın altında 3900 çocuk suyla ilgili hastalıklardan ölüyor.

Suyun temel insan hakkı olarak kabulü, insanların, insan onurunun ve yaşamının vazgeçilmez temel unsuru olan suya ulaşmalarını kolaylaştıracak ve bunu çeşitli kişi ve kurumlar önünde ileri sürmelerine yardımcı olacaktır.

Ülkemizde kamusal bir mal olarak suya yeterli önemin verildiği söylenemez. Eğer suyu kamusal bir mal olarak değil de ticari bir meta

⁴ http://www.worldwatercouncil.org/fileadmin/wwc/About_us/Governance/President_statements/discours_conf_rence_minist_rielle_EN.doc 13.10.2008

⁵ www.who.int/entity/water_sanitation_health/hygiene/om/linkingchap6.pdf 13.10.2008

olarak kabul edersek, suyun çeşitli işlevlerini de (yaşamın temeli olması, günlük temizlik ve yeme içme işlevleri) parasal olarak değerlendiriyoruz demektir. Bu durum insan yaşamını da parayla değerlendirdiğimiz anlamına gelir. Bu kesinlikle bir abartma değildir. İnsan yaşamı ve onuru serbest piyasa koşullarına terk edilemez.

Bu makalede temel insan hakkı olarak su hakkının kapsamı, içeriği ve dava edilebilirliği uluslararası ve ulusal mevzuat açısından incelenecektir. Bu makale 10 başlıktan oluşmaktadır. Giriş bölümünde konunun önemini belirtmek açısından dünyada suyla ilgili güncel gelişmelere kısaca yer verilmiştir. Ana başlıklar; (III) İnsan hakları kavramı genel olarak açıklanmış ve niteliklerine kısaca değinilmiştir. (IV) Su hakkının kapsamı, gelişimi incelenmiştir. (V) Bu bölümde, su hakkının sözleşme metinlerinde doğrudan veya dolaylı olarak yer aldığı uluslararası sözleşmelere yer verilmiş ve sözleşmeler hakkında kısa açıklamalarda bulunulmuştur. (VI)15 Numaralı Direktif çerçevesinde su hakkının niteliği ve normatif kapsamı geniş olarak ele alınmış, Ekonomik, Sosyal Ve Kültürel Haklar Komitesi 15 Numaralı Genel Direktifinin devletler açısından bağlayıcılık sorunu uluslararası anlaşmalar, BM belgeleri ve genel yorumlar açısından açıklanmaya çalışılmıştır. (VII) Uluslararası Alanda Su Hakkının Dava Edilebilirliği (VIII) Ulusal bazda su hakkının kullanılması ülkemizin taraf olduğu sözleşmeler ve T.C. Anayasası hükümleri çerçevesinde ayrı ayrı incelenmiştir. (IX) Su hizmetlerinin özelleştirilmesini öngörmesinden dolayı, GATS (Hizmet Ticareti Genel Anlaşması) anlaşmasına da değinilmiştir.

III. İNSAN HAKLARI KAVRAMI

Hak, hukuken korunan menfaattir. Hukuk düzeninin kişilere tanımış olduğu yetkiler olarak tanımlanabilir. Bu yetkilerin belirli bir sınırı vardır, aşıldığı takdirde aşan kişi cezalandırılabilir ya da hakkını ihlal ettiği kişiye tazminat ödemeye mahkum edilebilir. Hak kullanılırken başkalarının haklarını çiğnemek suç ve/veya haksız fiil teşkil eder.

İnsan Hakları ise her insanın doğuştan sahip olduğuna inanılan, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez nitelikte oldukları kabul edilen haklardır. İnsan Hakları Beyannamesi,⁶ insan haklarını güvence

⁶ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 tarih ve 217 A(III) sayılı Kararıyla ilan edilmiştir. Bakanlar Kurulu Kararı 27 Mayıs 1949 tarih ve 7217 sayılı

altına almak için oluşturulan bir nevi uluslar üstü anayasa gibidir. Bu beyanname 10 Aralık 1948 yılında hazırlanmıştır ve Türkiye Cumhuriyeti bu sözleşmeyi 1954 yılında imzalamıştır.

İnsan hakları, insanların doğumundan itibaren sahip oldukları bazı temel hak ve özgürlükler ile insan onurunu kapsar.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, m.1’de bu tanım şöyledir: *“Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler, birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar.”* Beynamede en öncelikli hak olarak; yaşam hakkı, özgürlük ve kişi güvenliği yer almıştır.⁷

İnsan hakları, ırk, din, dil ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin tüm insanların yararlanabileceği haklardır. Bu hakları kullanmakta herkes eşittir. Diğer yandan *insan hakları* terimi bir ideali içerir. Bu terimi kullananlar, bu alanda olanı değil, *olması gerekeni* dile getirirler. İnsan hakları, tüm insanların hak ve saygınlık açısından eşit ve özgür olarak doğduğu anlayışına dayanır. İnsan hakları, her bir bireye bağımsız seçim yapma ve yeteneklerini geliştirme özgürlüğü sağlar. Bu özgürlükler başkalarının haklarına saygılı olmak ve bu hakları çiğnememe zorunluluğu ile dengelenmektedir. Bir başka deyişle, birçok hakkın yanında sorumluluk da bulunmaktadır.

Can ve mal güvenliği, din ve vicdan özgürlüğü, düşünce ve ifade özgürlüğü ve siyasi haklar gibi geleneksel hak ve özgürlükler birinci kuşak, çalışma hakkı, adil ve eşit ücret, insan haysiyetine yaraşır bir yaşam düzeyine kavuşma hakkı ve sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı gibi bir takım ekonomik ve sosyal haklar da ikinci kuşak haklar olarak adlandırılmaktadır. Üçüncü kuşak haklar ise, çevre hakkı gibi haklardır.

Hak kavramı, hem pozitif, hem de negatif bir anlam taşır. Negatif haklar, insanın doğal haklarıdır. Negatif haklar, devletin insanlara lüt-fettiği ya da bahsettiği haklar değildir. Yaşama hakkı ve baskılara karşı direnme hakkı gibi haklar, negatif özellikte doğal haklardır. Devlet bu hakların kullanılması için gerekli ortamı hazırlar, kendisinden veya 3. kişilerden bu hakların kullanılmasına engelleyebilecek, sınırlayabilecek müdahaleleri önlemekle yükümlüdür.

Resmî Gazete’de yayınlanmıştır.

⁷ Madde 3 Yaşamak, hürriyet ve kişi emniyeti her ferdin hakkıdır.

Pozitif haklar, bizzat devlet tarafından vatandaşlara sağlanan haklardır. Sosyal güvenlik hakkı yada eğitim hakkından söz edildiğinde, bu hakların devlet tarafından vatandaşlara sağlanması anlaşılır. Pozitif haklar, devlete bir takım görev ve sorumluluklar yükler. Pozitif hak olarak adlandırılan şeyler, mutlaka devletin bir takım edimler ifa etmesini ve somut önlemler almasını gerektirir.

İnsan hakları, uluslararası sözleşmeler, ulusal anayasalar ve yasalarla koruma altına alınmıştır. Yurttaşlık, kültürel, sosyal, politik ve ekonomik haklar insan haklarına dahildir. İnsan hakları kavramı niteliği gereği, devlet ve kişiler arasındaki ilişkiyi belirler. Bu ilişki sonucu devlete birtakım sorumluluklar yüklenir. Bu sorumluluklar; insan haklarına saygı gösterme, onları koruma ve yerine getirmedir. Saygı gösterme, devletin hakların kullanımına doğrudan veya dolaylı olarak müdahale etmemesini; koruma, 3. kişilerin bu haklara müdahalesinin devlet tarafından önlenmesini; yerine getirme, hakların kullanımının sağlanması için gerekli tedbirleri alma görevini devletlere yükler.

IV. İNSAN HAKKI OLARAK SU

Su hakkı uluslararası alanda ilk olarak 1977 BM Su Konferansı Mar Del Plata deklarasyonu ile kabul edilmiştir.⁸ Bundan sonra, Rio Konferansı'nda, Marrakech (1997) Su Forumunda, Hague (2000), ve Kyoto 2003 Dünya Su Forumu'nda su, bir ihtiyaç ve hak olarak kabul edilmiştir. Suyun bir hak olarak tanınması, hakkın kullanımının etkin kılacak ve uygulanmasının kontrolünü sağlayacaktır.

Bu hakkın ülkeler bazında kabulü için yoğun çaba göstermek gerekmektedir. Hakkın etkin kullanımı için hükümetlerin bu sorumluluğu üzerine almaları, uygulanması için etkili çaba sarf etmeleri gerekmektedir.

A. Su Hakkının İnsan Hakkı Olarak Tanımlanmasının Anlamı Nedir?

Temiz su hakkı, ticari bir mal ve yardım anlamında bir hizmet olmaktan ziyade hukuk düzenin koruması altında olan bir haktır.

⁸ 1977'de BM öncülüğünde Mar Del Plata'da (Arjantin) toplanan ilk küresel "Su Konferansı" öncelikli sorunu "artan nüfusun sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla yeterli ve iyi kalitede su temini" olarak belirlemiştir.

Temel ve gelişmiş seviyede temiz suya ulaşım çabaları hızlandırılmalıdır.

En az hizmet alanlar hedef alınıp, eşitsizlikler azaltılır.

Mağdur grup ve topluluklar karar alma süreçlerine katılma hakkı elde eder.

BM insan hakları sisteminde bulunan araçlar ve mekanizmalar devletlerin su hakkını uygulamalarının izlenmesinde ve devletlerin sorumlu tutulmasında kullanılır.⁹

B. Su ve İnsan Sağlığı ile İlgili Hakların Gelişimi

İnsan hakları bazı uluslararası sözleşmeler ve deklarasyonlarda yer almaktadır. Bu belgelerden biri de 1946 da kabul edilen (WHO) Dünya Sağlık Örgütü Anayasası'dır.¹⁰ Erişilebilecek en yüksek düzeyde, sağlıktan yararlanmak, ırk, din, politik inanç, ekonomik ve sosyal koşullar gözetmeksizin her insanın temel haklarından biridir. Bundan sonra 1948 de kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi m.25'de sağlık hakkını tanımıştır.

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 11 ve 12. maddelerdeki yaşam ve sağlık hakkı hükümlerini kapsamlı bir yoruma tabi tutmuştur.¹¹ Bunun sonucu olarak; temiz su, yeterli hijyen, yeterli ve güvenli yiyecek, beslenme, barınma, sağlıklı iş ve çevre, sağlıkla ilgili eğitim ve bilgilendirilme gibi hususları da sağlık hakkını belirleyen faktörler olarak saymıştır.

Komite, 2002'de suyu bağımsız bir hak olarak tanıdı. Uluslararası sözleşme ve deklarasyonlara atıf yaparak; su hakkının, yeterli bir

⁹ The right to water, s.9, http://www.who.int/water_sanitation_health/rightwater/en/, 31.10.2008

¹⁰ WHO Anayasası 22 Temmuz 1946 tarihinde 61 ülkenin temsilcisi tarafından imzalanmıştır. WHO Anayasası en az 26 üye ülke tarafından resmen kabulü ile yürürlüğe girecektir. Bu süre içerisinde WHO işlevlerini yerine getirecek bir Ara Komisyon seçilmiştir. Bu Ara Komisyon iki yıl süreyle WHO'nun görevlerini yürütmüştür. Yugoslav Prof. Dr. Andrija STAMPAR başkanlığındaki Ara Komisyon tüm çalışmalarını tamamlamış ve 26 üye ülkenin onayı 7 Nisan 1948'de gerçekleşmiştir.

¹¹ BM Ekonomik, Sosyal Ve Kültürel Haklar Komitesi 15 Numaralı Genel Direktifi.

yaşam standardının sağlanması için temel olduğunu belirtmiştir.¹² Bu durumda sözleşmeye taraf olan devletler, kaynaklarına bakılmaksızın hakkı minimum seviyede yerine getirmek zorundadır. Su hakkı söz konusu olduğunda bu hak, yeterli içme suyu ve hastalıkları önlemeye yetecek kadar kullanma suyunu kapsar.

C. Su Hakkının Kapsamı

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin yorumlanmasıyla ilgili olarak yayınladığı 15 numaralı Genel Direktifinde, suyu sadece sınırlı bir kaynak olarak değil, aynı zamanda kamusal bir mal olarak tanımlamıştır.¹³ Su hakkı kavramı herkesin, cinsiyet ayrımı yapılmaksızın yeterli, temiz, uygun, fiziksel olarak ulaşılabilir ve ödenebilir su kullanmasını kapsar.

Su hakkı, özgürlükleri ve hakları kapsar. Özgürlük kapsamında, mevcut su kaynaklarından yararlanma, bunun gelişigüzel su kesintileri ve kirlenmelerden korunması gibi hakları kapsar. Diğerleri ise; su ile ilgili altyapı sistemlerinin mevcut olması ve bunların fırsat eşitliği çerçevesinde insanların kullanımına açık olarak yönetilmesini gerektirir.

V. ULUSLARASI SÖZLEŞMELERDE SU HAKKI

Her insanın minimum miktarda da olsa temiz su hakkı çeşitli uluslararası belgelerde ve anlaşmalarda yer almıştır. Bu anlaşmaların en önemlilerine, bunların su hakkıyla ilgili maddelerine ve kısa açıklamalarına aşağıda yer verilmiştir.

¹² Right to water. Health and human rights publication series; no. 3. s. 8.

¹³ BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 15 Numaralı Genel Direktifi, Giriş bölümü

A. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi¹⁴ Madde 25

a. Herkesin gerek kendisine gerekse ailesi için, beslenme, giyim, barınma, sağlık ve öteki sosyal hizmetler de içinde olmak üzere; sağlığını ve güvencini sağlayacak, uygun bir yaşam düzeyine hakkı vardır. İşsizlik, hastalık, dulluk, yaşlılık ya da geçim olanaklarından kendi isteği ve iradesi dışında yoksun kalma gibi durumlarda sosyal güvenlik hakkına sahiptir.

b. Analık ve çocukluk, özel koruma ve yardım görme hakkına sahiptir. Bütün çocuklar, evlilik içinde ya da dışında doğsunlar aynı sosyal korunmadan yararlanırlar.

Bu hak doğrudan yaşam hakkıyla ilgilidir. Yaşam hakkı; yaşamı sürdürme, makul, önlenabilir dert ve sıkıntılardan ari olarak yaşamayı kapsar. Madde kapsamındaki hakların yeterli standartta sağlanması için devletlerin harekete geçmesini gerektirir. Yiyecek, giyim, barınma, sağlık ve sosyal hizmetler bu hakkın temel unsurlarıdır. Yaşam hakkının unsurları kısaca şöyle özetlenebilir: ¹⁵

Temiz içme ve kullanma suyuna ulaşım hakkı,

Hijyenik yaşam ortamının sağlanması,

Beslenme için yeterli yiyecek,

Kapsamlı aşı, ilaç ve tedavi hizmetleri,

Doğum öncesi ve sonrası bakım hizmetleri,

Hastalıkların önlenmesi ve yetersiz beslenme hakkında insanların bilinçlendirilmesi

Farklı sosyo-ekonomik standartlarda bulunan devletler için yeterli yaşam standardının kesin olarak belirlenmesi ise oldukça zordur. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerin minimum standartları bile sağlayamadıkları dikkate alındığında, madde kapsamında ki hakların gelişt-

¹⁴ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 tarih ve 217 A(III) sayılı Kararıyla ilan edilmiştir. 6 Nisan 1949 tarih ve 9119 Sayılı Bakanlar Kurulu ile "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin Resmi Gazete ile yayınlanması yayımdan sonra okullarda ve diğer eğitim müesseselerinde okutulması ve yorumlanması ve bu Beyanname hakkında radyo ve gazetelerde münasip neşriyatta bulunulması" kararlaştırılmıştır. Bakanlar Kurulu Kararı 27 Mayıs 1949 tarih ve 7217 aayılı *Resmi Gazete'*de yayınlanmıştır.

¹⁵ <http://www1.umn.edu/humanrts/edumat/studyguides/righttohealth.html> 13.10. 2008

rilmesi ve yerine getirilebilmesi için uluslararası işbirliği gereksinimi açıktır.

B. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi¹⁶

Yaşama Standardı Hakkı

Madde 11

1. Bu Sözleşmeye Taraf olan Devletler herkese, kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşam standardına sahip olma sağlar. Bu standart, yeterli beslenmeyi, giyinmeyi, barınmayı ve yaşama koşullarının sürekli olarak geliştirilmesini de içerir. Taraf Devletler bu hakkın gerçekleştirilmesini sağlamak için, kendi serbest iradelerine dayalı uluslararası işbirliğinin esas olduğunu kabul ederek, uygun tedbirleri alırlar.

2. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, açlıktan kurtulmanın herkes için temel bir hak olduğunu kabul ederek, kendi başlarına ve uluslararası işbirliği yoluyla, özel programlar da dahil, aşağıdakiler için gerekli olan tedbirleri alır:

a. Teknik ve bilimsel bilgiyi tam olarak kullanarak, beslenme prensipleri ile ilgili bilgileri duyurarak ve doğal kaynakların etkili bir biçimde geliştirilmesini ve kullanımını sağlayacak bir yolla tarım sistemlerini ilerleterek veya reform yaparak, üretme, üretilenleri saklama ve dağıtma yöntemlerini geliştirmek;

b. Yeryüzündeki besin kaynaklarının ihtiyaçlara göre eşit dağıtılmasını sağlamak için, gıda ihraç eden ve gıda ithal eden ülkelerin sorunlarını dikkate almak.

¹⁶ BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi,

BM Genel Kurulu'nun 16 Aralık 1966 tarihli ve 2200 A (XXI) sayılı Kararıyla kabul edilmiş ve imzaya, onaya ve katılmaya açılmıştır. Yürürlüğe giriş: 3 Ocak 1976

Türkiye, "Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi"ni 15 Ağustos 2000 tarihinde imzaladı. Bugüne kadar BM üyesi 188 ülkeden 137'sinin imzaladığı sözleşme, 4 Haziran 2003 tarihinde TBMM'de onaylandı, 17 Haziran 2003 tarihinde Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından onandıktan sonra *Resmî Gazete'* de yayınlandı.

Sağlık Standardı Hakkı Madde 12

1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkesin mümkün olan en yüksek seviyede fiziksel ve ruhsal sağlık standartlarına sahip olma hakkını tanıır.

2. Bu Sözleşmeye Taraf Devletlerin bu hakkı tam olarak gerçekleştirmek amacıyla alacakları tedbirler, aşağıdakiler için de alınması gerekli tedbirleri içerir:

a. Varolan doğum oranının ve bebek ölümlerinin düşürülmesi ile çocukların sağlıklı gelişmelerinin sağlanması,

b. Çevre sağlığını ve sanayi temizliğini her yönüyle ileriye götürme,

c. Salgın hastalıkların, yöresel hastalıkların, mesleki hastalıkların ve diğer hastalıkların önlenmesi, tedavisi ve kontrolü,

d. Hastalık halinde her türlü sağlık hizmetinin ve bakımının sağlanması için gerekli şartların yaratılması.

Bu sözleşmenin yukarıda belirtilen maddelerinde yaşam ve sağlık hakkı düzenleniş itibariyle uluslararası insan hakları hukukundaki en kapsamlı düzenlemedir. WHO Anayasası, sağlık hakkını, fiziki, ruhi ve sosyal refahı da kapsar şekilde kavramsallaştırmıştır.¹⁷ Sözleşmede tanınan hakları mevcut kaynakları ölçüsünde giderek artan bir şekilde tam olarak gerçekleştirmek için, özellikle yasal tedbirlerin alınması da dahil, gerekli her türlü tedbiri almayı taahhüt eder.¹⁸ Sözleşmeyi yorumlayanların buradan çıkardıkları sonuç, sözleşmenin taraf devletlere amaç ve hedefler gösterdiği; buradaki hakların gerçek anlamda birinci nesil haklardan olmadığı yönündedir. Sözleşmede yer alan haklar ikinci nesil haklardır ve devletlere pozitif görevler yüklemektedir.¹⁹

¹⁷ <http://www.who.int/governance/eb/constitution/en/> 11 Ekim 2008

¹⁸ Sözleşme, m.2/1. Bu Sözleşmeye Taraf her Devlet, gerek kendi başına ve gerekse uluslararası alanda özellikle ekonomik ve teknik yardım ve işbirliği vasıtasıyla bu Sözleşmede tanınan hakları mevcut kaynakları ölçüsünde giderek artan bir şekilde tam olarak gerçekleştirmek için, özellikle yasal tedbirlerin alınması da dahil, gerekli her türlü tedbiri almayı taahhüt eder.

¹⁹ The Human Right to Water, s. 29, Salman M. A. Salman and Siobhán McInerney-Lankford

Sözleşme'nin su hakkıyla ilgili olarak yorumu 15 numaralı Direktif ile yapılmıştır. Bu konu aşağıda kapsamlı olarak incelenmiştir.

C. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi²⁰

Madde 14/2 Taraf Devletler erkekler ile kadınlar arasında eşitliği sağlamak üzere, kırsal alanda meydana gelen gelişmelere katılmaları ve bu gelişmelerden yararlanmaları için kırsal alanda yaşayan kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etmek için gerekli her türlü tedbiri alır ve bu kadınlara özellikle aşağıdaki hakları tanır;

h. Özellikle konut, sağlık, elektrik ve *su temini*, ulaştırma ve haber-

²⁰ Genel Kurul'un 18 Aralık 1979 tarihli ve 34/180 sayılı Kararıyla kabul edilmiş ve imzaya, onaya ve katılmaya açılmıştır. Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1979'da kabul edildi, 1981'de sözleşme biçimini aldı. Türkiye CEDAW'ı 1985 yılında imzaladı; ama yasalarımızda Sözleşme ile çelişen hükümler olduğu için, iç hukukta gerekli düzenlemeler yapıp aykırılıklar giderilene kadar olmak kaydıyla belgeye bu noktalarda çekince koydu. Türkiye, yeni yasa taslaklarının hazırlanması üzerine çekincelerini 1999 yılında kaldırdı.

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne ilişkin İhtiyari Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun, Kanun No. 4770 Kabul Tarihi: 30.7.2002

İhtiyari Protokol diye adlandırılan bu belge, taraf devletlerin yargılama yetkisi altında bulunan bireyler ve gruplara Sözleşme'de yer alan hakların ihlal edildiği durumlarda Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'ne hukuki başvuru yapabilme yolunu açmaktadır. İç hukuk yollarının tükenmesi veya çok zaman alması durumunda yapılabilen başvurunun açık ve doğru temellere dayanırılmış olması ve Sözleşme hükümlerine uygun olması gerekmektedir.

Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'ne Yasal Başvuru için Protokol 22 Aralık 2000 tarihinde Birleşmiş Milletler nezdinde yürürlüğe girmiştir. Ancak, Protokol'ün geçerli olabilmesi ve kadınlar tarafından kullanılabilmesi için bir ülkenin şu şartları yerine getirmesi gerekmektedir.

Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ni imzalamış olmak,

Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ni onaylamış olmak,

Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'ne Yasal Başvuru için Protokol'ü imzalamış olmak,

Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'ne Yasal Başvuru için Protokol'ü onaylamak.

Türkiye'nin 8 Eylül 2000'de imzaladığı protokol, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 30 Temmuz 2002'de onaylanarak Türkiye'de de kadınların bu başvuru olanağından yararlanmasının yolu açılmıştır.

leşme konularında yeterli yaşam standartlarından yararlanma haklarını sağlamak.

Taraf Devletler, kadınlara karşı her türlü ayrımı kınar, tüm uygun yollardan yararlanarak ve gecikmeksizin kadınlara karşı ayrımı ortadan kaldıracı bir politika izlemeyi kabul etmişlerdir. (m.2)

D. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme²¹

Madde 24

1. Taraf Devletler, çocuğun olabilecek en iyi sağlık düzeyine kavuşma, tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmetlerini veren kuruluşlardan yararlanma hakkını tanır. Taraf Devletler, hiçbir çocuğun bu tür tıbbi bakım hizmetlerinden yararlanma hakkından yoksun bırakılmamasını güvence altına almak için çaba gösterirler.

2. Taraf Devletler, bu hakkın tam olarak uygulanmasını takip ederler ve özellikle:

a. Bebek ve çocuk ölüm oranlarının düşürülmesi;

b. Bütün çocuklara gerekli tıbbi yardımın ve tıbbi bakımın; temel sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine önem verilerek sağlanması;

c. Temel sağlık hizmetleri çerçevesinde ve başka olanakların yanı sıra, kolayca bulunabilen tekniklerin kullanılması ve besleyici yiyecekler ve temiz içme suyu sağlanması yoluyla ve çevre kirlenmesinin tehlike ve zararlarını gözönüne alarak, hastalık ve yetersiz beslenmeye karşı mücadele edilmesi;

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi ile Çocuk Haklarına Dair Sözleşme dair sözleşmelerin konumuz açısından önemi; her iki sözleşmede de su hakkının açık ve doğrudan yazılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Su hakkına kay-

²¹ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 20 Kasım 1989 tarih ve 44/25 sayılı Kararıyla kabul edilip imza, onay ve katılıma açılmıştır. Sözleşme 49. maddede uygun olarak 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye Sözleşme'yi 14 Eylül 1990 tarihinde imzalamış ve 9 Aralık 1994 tarihinde ihtirazi kayıtla onaylamıştır. 4058 sayılı Onay Kanunu 11 Aralık 1994 gün ve 22138 sayılı *Resmî Gazete'*de yayınlanmıştır. Türkiye'nin koyduğu ihtirazi kayıt şöyledir: *"Türkiye Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin 17., 29. ve 30. maddeleri hükümlerini T.C. Anayasası ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Anlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama ve uygulama hakkını saklı tutmaktadır"*.

naklılık eden sözleşmelerin hiçbirinde bu hak açık olarak yazılmamıştır. Bu hakkın açık olarak yazılmadığı sözleşmelerde, su hakkına yaşam ve sağlık hakkının ayrılmaz parçası olması nedeniyle yorum yoluyla ulaşılmıştır. Her iki anlaşma için BM tarafından uygulamaları izleme komiteleri oluşturulmuştur.

E. Avrupa Sosyal Şartı²²

Madde 11:

Sağlığın Korunması Hakkı

Akit taraflar, sağlığın korunması hakkının etkili bir biçimde kullanılması sağlamak amacıyla, ya doğrudan ya da kamusal veya özel örgütlerle işbirliği içinde diğer önlemlerin yanı sıra;

1. Sağlığın bozulmasına yol açan nedenleri olabildiğince ortadan kaldırmak,

2. Sağlıklı olmayı teşvik etmek ve sağlık konularında kişisel sorumluluk duygusunu geliştirmek üzere eğitim ve danışma hizmetleri sağlamak,

3. Kazalar açısından olduğu gibi, salgın, yöresel ve diğer hastalıkları olabildiğince önlemek üzere tasarlanmış uygun önlemler almayı, taahhüt ederler.

Sözleşme'nin giriş kısmında da belirtildiği gibi; bu Şartı imzalayan Avrupa Konseyi'ne üye hükümetler; Avrupa Konseyi hedefinin, kendilerinin ortak mirası olan ideal ve ilkelerin gerçekleştirilmesi ve korunması amacıyla üyeleri arasında daha güçlü bir birliğin sağlanması ve özellikle insan hakları ve temel özgürlüklerin gerçekleştirilmesi ve sürdürülmesi yoluyla sosyal ve ekonomik gelişmenin kolaylaştırılması olduğunu belirtmişlerdir. Bu sözleşmede de su hakkı açıkça yer almamaktadır.

²² 16/6/1989 tarihli ve 3581 sayılı Kanun'la onaylanması uygun bulunan 1961 tarihli Avrupa Sosyal şartı'nın (AŞŞ) yerini almak üzere, Avrupa Konseyi tarafından 1996 tarihinde kabul edilen ve ülkemiz tarafından 6/10/2004 tarihinde imzalanan "(Gözden Geçirilmiş) Avrupa Sosyal şartı", onaylandı. Onayı uygun bulan 5547 sayılı Kanun, 3 Ekim 2006 tarihinde *Resmî Gazete*'de yayımlandı.

VI. EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLAR SÖZLEŞMESİ'NE GÖRE SU HAKKININ NORMATİF KAPSAMI

15 Numaralı Direktife²³ göre; su hakkı bazı hak ve özgürlükleri kapsar. Özgürlüklerin içinde mevcut su kaynaklarından yararlanma, gelişi güzel su kesintilerinin olmaması ve suların temiz olması gibi unsurlar yer alır. Haklar kapsamında ise, suyun kullanımında fırsat eşitliğini sağlayan bir su dağıtım ve yönetim sisteminin bulunması yer alır. Su, toplumsal ve kültürel bir mal olarak algılanmalı, ekonomik anlamda bir meta olarak değerlendirilmemelidir.²⁴

15 Numaralı Direktif “*yeterli suyu*” değişik koşullara göre tanımlamaktadır. Her halükarda 3 kriter uygulanmaktadır.

A. Mevcudiyet

Her insan içme,²⁵ kişisel temizlik, yiyecek hazırlama, kişisel ve evsel hijyen gibi kişisel ve evsel ihtiyaçları için yeterli ve sürekli²⁶ olarak suya erişim hakkına sahiptir. Yeterli suyun miktarı WHO'nun tespit ettiği miktarlardır.

B. Kalite

Kişisel ve evsel ihtiyacın karşılanmasında kullanılan su, mikro organizmalardan, kimyasal maddelerden ve radyolojik riskler gibi insan

²³ 15 Numaralı Genel Direktif, BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından Kasım 2002 de kabul edilmiştir. (UN Doc. E/C.12/2002/11)

²⁴ BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, 15 No'lu Genel Yorum, parag.10-11

²⁵ Bu bağlamda, “içme” ile kastedilen, gıda maddeleri ve meşrubat aracılığıyla gerçekleştirilen su tüketimidir. “Kişisel sağlık koruma”, insan dışkısının atılması anlamında kullanılmıştır. Su bazı araçların söz konusu olduğu yerlerde, su, kişisel sağlığın korunması için gereklidir. “Yiyecek hazırlama”, içinde su karıştırılan ya da suyla temasa geçen tüm maddeler dahil gıda maddelerinin temizliği ve hazırlanmasını içermektedir. Suyun “kişisel sağlığı ve ev içi sağlığı koruma” amacıyla kullanımı ise, kişisel temizlik ile hane halkının içinde bulunduğu ortamının temizliği anlamına gelmektedir. (Bkz. 15 No'lu Genel Yorum, 13 numaralı dip not)

²⁶ Suyun “sürekli” olarak sağlanması, buradaki düzenliliğinin kişisel ve ev içi kullanım için yeterli olması anlamına gelmektedir. (Bkz. 15 No'lu Genel Yorum, 12 numaralı dip not)

sağlığına zararlı etkenlerden arındırılmış olmalıdır. Bu su kabul edilebilir, renk, koku ve tatlı olmalıdır.

C. Ulaşılabilirlik

Su ve yeterli su hizmetleri ayırım yapılmaksızın devletin yargı yetkisindeki herkesin ulaşımına açık olmalıdır. Suyla ulaşımın ortak dört boyutu vardır. Bunlar:

1. Fiziksel Ulaşılabilirlik

Su imkanları ve tesisleri nüfusun tüm kesimlerinin, konut, eğitim kurumları ve işyerlerinin güvenli fiziksel ulaşımında olmalıdır. Bu imkanlar yeterli kalitede, kültürel olarak uyumlu, cinsiyete ve özel yaşama duyarlı olmalıdır.

2. Ekonomik Ulaşılabilirlik

Su ve suyla ilgili hizmetler, doğrudan ve dolaylı ücret ve masraflar herkesin ödeyebileceği miktarda olmalıdır.

3. Ayrımcılık Yapmama

Su ve suyla ilgili hizmetlere ulaşım, ırk, dil, din, cinsiyet, politik düşünce, ulusal, sosyal orijin ve zenginlik ayırımı yapılmaksızın hukuk düzeni içerisinde gerçekleşmelidir.

4. Bilgiye Ulaşılabilirlik

Bu da suyla ilgili konularda, öğrenme, bilgi alma ve açıklama hakkı olarak tanımlanır.

D. Geniş Kapsamlı Uygulaması Olan Belirli Konular

15 Numaralı Direktif, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 2 ve 3 maddeleri gereği, kadın ve erkek eşitliği temelinde ayırım yapılmaksızın, herkesin sözleşme hükümlerinden yarar-

landırılması yükümlülüğünü devletlere yükler.²⁷

Sözleşme'nin 2. maddesi, Sözleşmenin iç hukukta uygulanması ve ayrımcılık yasağı başlığı altında, sözleşmeye taraf devletlere bazı görevler yüklemiştir:

Yine Genel Direktif'in devletlerin yükümlülükleri ile ilgili 3. Bölümü devletlerin mevcut kaynaklarının sınırlı olduğunu kabul etmekle birlikte, su hakkıyla ilgili bazı önlemleri acil olarak alması gerektiğini belirtmektedir. Bu önlemler arasında, ayrımcılık yapmama (m.2/2), madde 11/1 ve 12'nin tam olarak uygulanması için gerekli adımların atılması görevi (m.2/1) devletlere yüklenmiştir.²⁸

Su hakkı da diğer insan haklarında olduğu gibi devletlere 3 tip görev yüklemektedir. Bunlar bu hakka saygı gösterme, koruma ve yerine getirmedir.²⁹

E. Taraf Devletlerin Yükümlülükleri

*"Bu sözleşmeye taraf her devlet, gerek kendi başına ve gerekse uluslararası alanda özellikle ekonomik ve teknik yardım ve işbirliği vasıtasıyla bu sözleşmede tanınan hakları mevcut kaynakları ölçüsünde giderek artan bir şekilde tam olarak gerçekleştirmek için, özellikle yasal tedbirlerin alınması da dahil, gerekli her türlü tedbiri almayı taahhüt eder."*³⁰

F. Özel Hukuki Yükümlülükler

Su hakkı, tüm diğer insan haklarında da söz olduğu üzere, taraf devletlere üç tür yükümlülük yüklemektedir: bunlar, *saygı duyma* [*riayet etme*] yükümlülüğü, *koruma* yükümlülüğü ve *yerine getirme* [*gerçekleştirme*] yükümlülüğüdür.

²⁷ BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, 15 No'lu Genel Yorum, paragraf. 13.

²⁸ A. g. e., s. 8, parag. 17.

²⁹ A. g. e., s. 9, parag. 20.

³⁰ BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, m. 2.

1. Saygı Gösterme

Saygı gösterme görevi, devletlerin bu hakkın kullanılmasına dolaylı veya dolaysız müdahalede bulunmadan kaçınmasını gerektirir. Suya eşit ulaşım hakkını sınırlayabilecek pratiklerden ve hareketlerden kaçınma, su dağıtımını (paylaşımı) konusunda geleneksel uygulamalara karışmama, hukuka aykırı olarak suları kirletmeme, azalmasına neden olmama (devlete ait tesisler yoluyla kirletme, silah denemeleri ve ceza olarak su alt yapısını tahrip etme gibi) gibi sorumlulukları kapsar.

2. Koruma

Koruma görevi, devletlerin üçüncü kişilerin herhangi bir şekilde su hakkının kullanımına dönük müdahalelerinin önlenmesini gerektirir. Üçüncü kişiler; bireyleri, grupları, şirketleri diğer tüzel kişileri ve bunların emri altındaki çalışanları kapsar. Koruma görevi, eşit ve yeterli suya erişimi engelleyen, suyu kirleten, su kaynaklarını eşitsiz olarak kullanan 3. kişileri gerekli ve etkin hukuki ve diğer tedbirleri alarak sınırlamayı gerektirir. Devletler aynı zamanda su hizmetlerini sağlayan 3. kişilerin, eşit, yeterli, temiz, fiziki olarak ulaşılabilir, ödenabilir su hakkını tehlikeye atmalarını önlemelidir. Bunu yaparken de sözleşmeye ve genel direktife uygun davranmalıdırlar.

3. Yerine Getirme

Uygulama görevi, kolaylaştırma, destekleme, tedarik etme alt başlıklarından oluşur. Kolaylaştırma, bireylerin ve kurumların hakkın kullanımına yardımcı olacak pozitif tedbirlerin devlet tarafından alınmasını gerektirir. Destekleme, devletin suyun hijyenik kullanımına, su kaynaklarının korunmasına, atık suların azaltılmasına dönük uygun eğitimin sağlanması için gerekli tedbirleri almasını gerektirir. Tedarik görevi, bireylerin ve grupların kendi kontrolleri dışındaki sebepler ve tasarruflarındaki araçlarla su hakkını kullanamadıkları durumlarda devletin hakkın kullanımını sağlaması gerekir.

Suyun makul, ödenabilir ücreti olması için devletin diğer tedbirlerin yanında, uygun, düşük maliyetli teknik ve teknolojilerin kullanımını, düşük ücretlendirme veya bedava tedarik ve gelir desteği gibi gerekli tedbirleri alması gerekir. Su hizmetini sağlayanlar ister kamu ister özel sektör kuruluşları olsun, su için yapılan ödemeler eşitlik

prensibine bağlı olmalı ve toplumsal olarak mağdur grupları da kapsayacak şekilde, herkes için makul olarak ödenebilir olmalıdır.

4. Temel Yükümlülükler

Komisyon, 3 No'lu Genel Direktifi'nde (1990) Sözleşme kapsamında beyan edilen tüm hakların az azından asgari düzeyde yerine getirilmesini sağlamanın, taraf devletlerin ana yükümlülüğü olduğunu teyit etmiştir. Bunlar aşağıdaki gibi tespit edilmiştir: ³¹

a. Hastalıklardan korunma amacıyla; kişisel ve evsel ihtiyaçlar için yeterli, temiz suya minimum, zorunlu miktarda erişimin sağlanması,

b. Özellikle dezavantajlı veya marjinal gruplar için, ayırım yapmadan su, su hizmetleri ve kolaylıklarına erişim hakkının sağlanması,

c. Yeterli, temiz ve düzenli, su, kolaylık tesis ve hizmetlerine fiziksel erişimin sağlanması ve bu tesislerin evlere makul bir uzaklıkta bulunması, hakkın kullanımını engelleyecek beklemelelere sebep olmaması gerekir,

d. Suya fiziksel erişim esnasında kişisel güvenliğin sağlanması,

e. Suyla ilgili tüm kolaylık tesis ve hizmetlerinin eşit dağıtılması,

f. Tüm topluma hitap eden ulusal bir su stratejisinin ve uygulama planının kabul edilmesi, bu planın katılımcı ve şeffaf olarak tasarlanması ve periyodik olarak gözden geçirilmesi (...),

g. Su hakkının gerçekleştirilmesinin gözetimi,

h. Marjinal ve hassas grupların görece düşük maliyetli programların kabulüyle korunması,

i. Özellikle, uygun sağlık hizmetleriyle suyla ilgili hastalıkların kontrol, tedavi ve önlenmesiyle ilgili tedbirlerin alınması.

5. İhlal Oluşturan Durumlar

Genel Direktif 15, devletlere su hakkının kullanımı ile ilgili olarak gerekli adımları atma, genel ve özel yükümlülüklerini yerine getirme

³¹ 15 No'lu Genel Yorum, parag. 37.

görevi vermiştir.³² Bunların, uluslararası hukuka uygun olarak dürüstlük kuralı çerçevesinde yerine getirilmesinde, ihmal, başarısızlık, hakkın kullanımının ihlali demektir. Taraf devletler 37. paragraftaki temel yükümlülüklerine uymamayı mazur gösteremezler ve bu yükümlülüklerini savaş, olağanüstü hal gibi gerekçelerle askıya alamazlar. (*non-derogable*)

Direktif, ihlallerin tam bir listesini önceden belirlemenin mümkün olmadığını kabul etmekle birlikte, bir kısım tipik örnekleri 47. paragrafta saymıştır. Bunlar özet olarak şöyle sayılabilir:

Suyla ilgili kolaylık ve hizmetlerden gelişigüzel dışlanma, ayrımcılık, su kaynaklarının kirletilmesi ve azaltılması, su kirliliği önlenmesi ve eşit dağıtım konusunda yasal tedbirlerin alınmaması, su hizmet sağlayıcılarının yetersiz denetimi vb.

6. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin Ulusal Bazda Uygulanması

Sözleşme m.2, parag.1 göre, devletlerin sözleşme gereği yükümlülüklerinin yerine getirilmesinde, özellikle yasama tedbirleri kabulü dahil uygun tüm araçları kullanmaları gerekir. (...) Sözleşme, devletlere su hakkının mümkün olan en kısa zamanda kullanılması için her türlü tedbirleri alma görevini yükler.³³

Ulusal su stratejisi ve eylem planı, şeffaflık, hesap verilebilirlik, bağımsız yargı, prensiplerine dayalı olmalıdır. İyi yönetim, su hakkı da dahil olmak üzere bütün insan haklarının yerine getirilmesinde esastır. (...) ³⁴

7. Sorumluluk ve Hukuki Çareler

Su hakkı ihlal edilen kişi veya gruplar etkin hukuki ve diğer çarelere, ulusal ve uluslararası alanda başvurabilmelidirler.³⁵ Komisyon, su hakkının bazı devletlerin anayasalarında yer aldığını, ulusal mahkemelerde dava konusu edilebildiğine de dikkat çekmiştir.

³² A. g. e., parag. 40.

³³ A. g. e., parag. 45.

³⁴ A. g. e., parag. 49.

³⁵ A. g. e., parag. 55.

(...) Hiçbir kimse, hiçbir durumda minimum gerekli sudan yoksun bırakılamaz. Kişilerin ödeme güçleri de dikkate alınmalıdır.³⁶

Hakimler, hakemler ve hukukun uygulanmasıyla uğraşan kişiler, su hakkının uygulanması ile ilgili olarak taraf devletler tarafından cesaretlendirilmelidirler.³⁷

G. BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 15 Numaralı Genel Direktifi'nin Devletler Açısından Bağlayıcılık Sorunu

Su hakkı, temel insan haklarıyla ilgili 6 anlaşmanın ikisinde yer almaktadır. Bunlardan biri *Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme*³⁸(CEDAW m.14/h, 1979) diğeri ise; Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'dir. (m. 24/c, 1989) Bu sözleşmeler bunları imzalayan tüm devletler için bağlayıcıdır. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi iki devlet hariç, dünyadaki tüm devletler imzalamıştır. Ayrımcılık yasağının evrensel hukukun temel ilkelerinden olduğu göz önüne alınırsa, kadın ve çocuklarla birlikte erkekler açısından da ayrımcılık yapılamayacağı ve dolayısıyla bu hakkın tüm insanları kapsadığı hukuki bir gerçekliktir.³⁹

Öncelikle belirtmek gerekir ki, 15 Numaralı Direktif hukuken bağlayıcı olan bir sözleşme kapsamında yayınlanmıştır. Bu bağlamda su hakkını en açık ve kesin olarak tanıyan bir belgedir.

Bazı devletler 2002 tarihli 15 Numaralı Genel Direktif'in bağlayıcı olmadığını, bunun sadece açıklayıcı olduğunu belirtmişlerdir. Bu tartışma, direktifin su hakkının insan hakkı olarak (*enumerated*) belirten ilk belge olmasından kaynaklanmaktadır. Genel direktifler yeni haklar yaratmazlar, sadece mevcutları yorumlarlar ve devletlerin bu konulardaki ödevlerini açıklarlar.

Sözleşme'nin ve dolayısıyla 15 Numaralı Genel Direktif'in bağlayıcılığını uluslararası hukuk açısından incelemek gerekir. Uluslararası hukukun kaynaklarının biri de anlaşmalardır. Viyana Anlaşmalar Hu-

³⁶ A. g. e., parag. 56.

³⁷ A. g. e., parag. 58.

³⁸ Bkz. Yukarda dip not 20.

³⁹ http://www.righttowater.org.uk/code/no15_3.asp (31.10.2008)

kuk Sözleşmesi uluslararası anlaşmaları düzenlemektedir.⁴⁰

Sözleşme'nin 27. maddesine göre; (İç hukuk ve anlaşmalara riayet) Bir taraf bir anlaşmayı icra etmeme gerekçesi olarak iç hukukunun hükümlerine başvuramaz. Yine aynı anlaşmanın 26. maddesi Ahde vefa (*pacta sunt servanda*) ilkesi gereği, yürürlükteki her anlaşma ona taraf olanları bağlar ve tarafların onu iyi niyetle icra etmesi gerekir. Bu hüküm aynı zamanda uluslararası hukukun temel ilkelerindendir.

Viyana Konvansiyonu m. 31/3(c), anlaşmaların yorumunda taraflar arasındaki ilişkilerde milletlerarası hukukun tatbiki kabil herhangi bir kuralının kullanılabileceğini belirtmiş, ayrıca bu kurallar arasında Uluslararası Adalet Divanı statüsüne ilişkin 38 1(c)'de belirtilen milletlerarası hukukun genel prensiplerinin de bulunduğunu ifade etmiştir.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi m. 8'e göre; herkesin anayasa ya da yasayla tanınmış temel haklarını çiğneyen eylemlere karşı yetkili ulusal mahkemeler eliyle etkin bir yargı yoluna başvurma hakkı vardır.

1993 Dünya İnsan Hakları Viyana Konferansı'nda kabul edilen Viyana Deklarasyonu ve Eylem Programı⁴¹ m. 5 Tüm insan hakları ve temel özgürlükler evrensel, bölünmez, karşılıklı olarak birbirine bağımlı ve birbirine bağlıdır. Uluslararası toplum insan haklarını küresel olarak, adil, eşit, ayrı önem ve düzlemde ele almalıdır.⁴²

Su hakkının diğer temel insan hakları gibi dava edilemeyeceğini ileri sürmek, insan haklarının bir bütün ve birbirine bağlı olduğu şeklindeki genel prensibe de aykırıdır.

*Bunun anlamı, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların önem açısından diğer haklarla eşit olduğu; nitelik ve dava edilebilirlik açısından aynı konumda olduklarıdır. Bu yüzden, bu hakların korunma mekanizması da sivil ve politik haklarla aynı güçte olmalıdır.*⁴³

⁴⁰ Andlaşmalar Hukuku, 22 Mayıs 1969 tarihli, "Andlaşmalar Hukuku Hakkında Viyana Sözleşmesi" ile düzenlenmiştir.

⁴¹ Türkiye, Viyana Deklarasyonu'nu 9 Ekim 1993 tarihinde imzalamıştır.

⁴² [http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(Symbol\)/A.CONF.157.23.En](http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(Symbol)/A.CONF.157.23.En) (21.10.2008)

⁴³ Report by the Special Rapporteur on the right to food, Mr. Jean Ziegler, submitted in accordance with Commission on Human Rights Resolution 2001/25, parag. 33. www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/0/832c9dd3b2f32e68c1256b970054dc

Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar pozitif haklar olduğundan devletlerin olumlu edimlerde bulunmasını gerektirmektedir. Sivil ve politik haklar ise devlete negatif sorumluluk yüklemektedir. Bunun anlamı ise, bu hakların devlet veya 3. kişiler tarafından ihlal edilmesini engellemekten ibarettir.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, ile Sözleşme'ye taraf her devlet, gerek kendi başına ve gerekse uluslararası alanda özellikle ekonomik ve teknik yardım ve işbirliği vasıtasıyla bu Sözleşmede tanınan hakları mevcut kaynakları ölçüsünde giderek artan bir şekilde tam olarak gerçekleştirmek için, özellikle yasal tedbirlerin alınması da dahil, gerekli her türlü tedbiri almayı taahhüt etmiştir. Bu ifade şekli, devletler tarafından hakkın yerine getirilmesinin iyi niyet ve kaynaklara bağlı olduğu şeklinde yorumlanmış ve mahkemelerin yaptırım uygulamasını gerektiren, ivedi, bağlayıcı, hukuki bir yükümlülük olarak görülmemiştir.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar komitesi, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların dava edilememesini, Viyana Deklarasyonu'nun insan haklarının bölünmez, karşılıklı olarak birbirine bağımlı ve birbirine bağlı olduğu prensibiyle bağdaşmaz ve keyfi bulmaktadır.⁴⁴

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin uygulanması ile ilgili olarak Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komisyonu'nun yayınladığı, 9 No'lu Genel Yorum⁴⁵ m. 4'ün Sözleşme'nin ülke içinde uygulanması ile ilgili açıklaması şöyledir: *"Genel olarak, yasal açıdan bağlayıcı uluslararası insan hakları standartlarının her bir taraf Devletin iç hukuk sisteminde doğrudan ve derhal işlerlik kazanması ve böylelikle, bireylerin ulusal mahkeme ve davalar yoluyla haklarının uygulanmasını talep etmelerine olanak sağlanması gerekmektedir. Bu bağlamda, iç hukuk yollarının tüketilmesini öngören kural, ülke içerisindeki başvuru yollarının birincil önceliğini güçlendirmektedir. Bireysel hak başvurularının takibine ilişkin uluslararası usul işlemlerinin mevcudiyeti ve daha da geliştirilmesi önem taşımaktadır; ancak, bu türden usul işlemleri nihayetinde yalnızca etkin ulusal başvuru yollarını tamamlayıcı niteliktedir."*

89/\$FILE (21.10.2008)

⁴⁴ A. g. e., p. 36, 37.

⁴⁵ [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/E.C.12.1998.24,+CESCR+General+comment+9.En?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/E.C.12.1998.24,+CESCR+General+comment+9.En?Opendocument) (09.10.2008)

Yine aynı direktif m. 15'te ulusal mevzuatın bir devletin uluslararası hukuki yükümlülükleri ile mümkün olduğunca uyulacak şekilde yorumlanması gerektiğinin, genel olarak kabul gördüğü, bu esasta, yerel düzeyde karar alan bir merciin devleti Sözleşme'yi ihlali eden bir konuma düşüren yerel bir yasa yorumu ile devletin Sözleşme'ye uygun davranmasına olanak sağlayan bir yasa yorumu arasında tercih yapması söz konusu olduğunda, uluslararası hukuka göre tercihin ikinci yönde kullanılması gerektiği, eşitlik ve ayrımcılık yasağıyla ilgili güvenceler, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların tam anlamıyla korunmasına olanak sağlayacak şekilde, mümkün olan en geniş ölçekte yorumlanmalıdır.

9 No'lu Genel Yorum m. 11'de şöyle bir hüküm yer almaktadır. (Doğrudan uygulanabilirlik) *"(...)Sözleşmenin doğrudan uygulanabilirliği hukuk eğitiminde tam anlamıyla dikkate alınmalıdır. Normların doğrudan uygulanabilir olmadıkları yönündeki a priori varsayımın engellenmesi özellikle önem taşımaktadır. Gerçekte, bu normların çoğu, doğrudan uygulanabilirlikleri mahkemelerce yaygın biçimde kabul gören diğer insan hakları sözleşmeleri hükümlerindeki kadar açık ve ayrıntılı bir ifadeyle Sözleşmede yer almaktadır."*

Son olarak şunu belirtmek gerekir ki, tüm hukuk normlarında olduğu gibi 15 Numaralı Genel Direktif'in bağlayıcılığı, ulus üstü ve ulusal mahkeme kararlarıyla uygulama sırasında daha da açıklığa kavuşmuş ve içi doldurulmuş olacaktır.

VII. ULUSLARARASI ALANDA SU HAKKININ DAVA EDİLEBİLİRLİĞİ

Dava edilebilirlik hakların gerçekleştirilmesinin en temel unsurudur. Hakların ihlali halinde hukuki çarelere başvurulabilme, hakların gerçekleştirilebilmesinin gereğidir.

İnsan hakları alanında, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar uzun zamandan beri, dava edilebilir olarak görülmüyordu. Bir hakkın sahibi, o hak ihlal edildiğinde, ihlali mahkeme önüne getiremiyorsa, o hakkın içi boş demektir. Yaptırımı olmayan hak savunulamaz.

What Price for the Priceless?: Implementing The Justiciability of the Right

to Water başlıklı notta su hakkının dava edilebilirliği incelenmiştir.⁴⁶ Uluslararası alanda ve gelişmekte olan ülkelerde, su hakkının kamu tarafından yerine getirilmediği durumlarda dava edilebilir bir hak olarak tanınması yönünde gelişmeler olduğu belirtilmiştir.

Su hakkının ulusal alanda dava edilebilirliğinin üç önemli sonucu vardır. Bunlardan birincisi dava etme; mümkün olduğu takdirde su özelleştirmelerinin yaygınlaştığı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, yurttaşların haklarını korumada bir denge unsuru olmasıdır. İkinci olarak, dava edilebilir su hakkı; şirketlerin kar öncelikli tutumları karşısında, bunlara karşı olan normları destekler. Üçüncü olarak, bu hakkın dava edilebilir olması mahkemelerin bu hakkın anlamını açıklayarak ve yorumlayarak hükümetlere yardımcı olur.⁴⁷

Hakkın dava edilebilirliği konusunda iki yaklaşım öne çıkmaktadır. Bunlardan biri Güney Afrika uygulamasıdır. Bu uygulamada hak hem anayasada yer almakta hem de anayasa mahkemesi tarafından tanınmaktadır. İkinci uygulama Hindistan uygulamasıdır. Bu uygulamada ise Hindistan yargısı hakkın dava edilebilirliğini anayasadaki “yaşam hakkından” yola çıkarak kabul etmektedir. Su kısıtlığı özellikle gelişmekte olan ülkelerde ciddi şekilde hissedilmekte ve gittikçe kötüleşen başka problemlere de kaynaklık etmektedir. Su hakkı taraftarlarına göre, hükümetler bu hakkı, temel bir insan hakkı olarak tanıyan uluslararası hukuka aykırı olarak ihlal ettiklerinde sorumlu tutulmalıdırlar.

A. Hindistan Modeli

Hindistan anayasasında su hakkının dava edilebilirliği konusunda açık bir hak bulunmamaktadır. Bunun yerine yargı su hakkının dava edilebilirliğini anayasal olarak tanımış “yaşam hakkından” yorum yoluyla çıkarmaktadır. Anayasaya göre yaşam hakkı temel haklardandır. Mahkemeler yaşam hakkını yorumlamak suretiyle su hakkının dava edilebilirliğini tanımışlardır. Hindistan Yüksek Mahkemesi kararlarıyla bu hakkın çerçevesini çizmiş ve birçok durumda onaylamıştır.

Attakoya Thangal v. Union of India davasında, davacı, hükümetin

⁴⁶ www.harvardlawreview.org/issues/120/feb07/note/note.pdf 01.11.2008

⁴⁷ A. g. e., s.1077,1078.

komşu bir bölgenin içme suyu ihtiyacını karşılamak için davacının yaşadığı bölgenin yer altı sularından faydalanma planını dava etmiştir. Mahkeme davacı lehine verdiği kararda; “*anayasal yaşam hakkının*” su hakkını da kapsadığına karar vermiştir. İdarenin, Hindistan Anayasası madde 21’deki temel hakkın altını oyan şekilde hareketine izin verilemeyeceğini belirtmiştir. Mahkemeye göre; yaşam hakkı, hayvani bir varoluştan farklı bir şeydir ve nitelikleri, özellikleri yaşamın kendisi gibi çoktur. Bu alanlarda, insan ihtiyaçlarında öncelik ve yeni değerler sistemi kabul edilmiştir. Temiz su ve temiz hava hakkı yaşam hakkının unsurlarıdır; çünkü bunlar yaşamın sürmesini sağlayan temel unsurlardır.

Hindistan mahkemeleri üçüncü kişilerin suları kirlettiği durumlarda da devletin kayıtsız kalmasının da devletin sorumluluğunu gerektirdiğine karar vermişlerdir. (M.C. Mehta v. State of Orissa kararı)⁴⁸

Aşağıda Hindistan mahkemeleri tarafından verilmiş bir karar bulunmaktadır.

India -- F.K. Hussain v. Union of India, O.P. 2741/1988 (1990.02.26) (Right to Potable Water as part of a Right to Life) ⁴⁹

Dava mercan adası olan Lakshadweep adalarının yer altı su kaynakları ile ilgilidir. Davacılar, adaların yeraltı su ve içme suyu kaynaklarının sınırlı olduğunu; pompalarla bu suyun büyük ölçeklerde çıkarılmasının kaynakları bitireceğini, bunun sonucunda Arap Denizi (Hint Okyanusu) tuzlu sularının tatlı suyun çekildiği bölgelere sızacağını iddia etmişlerdir. İdare artan su ihtiyacını karşılamak amacıyla, kuyular vasıtasıyla yer altı sularından faydalanmayı öngören bir proje geliştirmişti. Davacılar, yer altı suyunun pompalarla çekilmesinin tatlı su dengesini bozacağını ve tuzlanmaya sebep olacağını söylüyorlardı. İdarenin bu tasarısının Hindistan Anayasası madde 21’in ihlali anlamına geldiğini ve idarenin bu tasarısının engellenmesini mahkemeden talep ediyorlardı.

Davacılar adada 0,6 ila 0,7 metre derinlikteki suların kullanılması gerektiğini, daha derindeki suların çekilmesi durumunda tuzlu suyun

⁴⁸ A. g. e., s.1081,1082.

⁴⁹ <http://www.elaw.org/node/2497> 15.10.2008

buralara sızıp tatlı su kaynaklarını azaltacağını; ancak eski usul kuyulardan suyun elle çekilmesi durumunda dengenin sürdürülebileceğini iddia etmişlerdir. Davacılar bu iddialarını, Merkezi Yeraltı Suları Kurulu, Hindistan Tarımsal Araştırma Konseyi, Merkezi Kamu Sağlığı ve Çevre Dairesi ve diğer uzman kurumların rapor ve gözlemlerine dayandırmışlardır.

Davacıların ana dayanağı, Prof. M.G.K. Menon'un (Hindistan Başbakanlık Bilim Danışmanı) *"Strategy for an Integrated Development of Lakshadweep"* başlıklı raporudur. Bu belgede, *"Kerela kamu sağlığı biriminin hazırladığı rapora rağmen, su kaynaklarının hacminin, kendini yenileme hızının ve tuzlu su sızması olgusunun uzmanlarca dikkatlice incelenmesi gerekir."* yönündeki ifadeler vardı. Ayrıca bu raporda, adaların jeolojik incelemesinin gerekli olduğu belirtiliyordu. Ayrıca mahkeme savcısı da Sachidanand Pandey v. State of West Bengal, Yüksek Mahkemesi'nin AIR 1987 SC 1109 kararına atıf yaparak, doğaya yapılan müdahalenin onun tolere edebileceğinin ötesinde olması riskinin aydınlatılması gerektiğini belirterek davacıların yanında yer aldı. İnsanın doğaya karşı her zaferinde doğanın öcünü aldığını belirtti.

Davalılar artan su ihtiyacını başka türlü karşılamamanın mümkün olmadığını, çevre hijyenin bozulmasına bağlı hastalıkların artabileceğini, bu nedenle de bu projenin gerekli olduğunu, pompaların çok derine yerleştirilmeyeceğini ve pompalamanın yarım saatle sınırlı tutulacağını ve sonuç olarak bu metodun tatlı su dengesini bozmayacağını iddia etmişlerdir.

Mahkeme, Merkezi Yeraltı Suları Kurumu'nu konu hakkında ayrıntılı bir rapor hazırlamakla görevlendirmiştir.

Kurulun bazı bulguları şöyledir:

Çıkarılabilir yer altı suyu 23 milyon metreküp, projede çıkarılması öngörülen 18 milyon metreküptür. Pompalamanın çok olduğu yerlerde tuzlu suyun iç kesimlere ilerlediği, pompalamanın yasayla durdurulması gerektiği, yeraltı su seviyesinin ve kalitesinin sürekli izlenmesi gerektiği, su çekiminin 0,23 milyon metreküpü aşması durumunda tuzlanma oluşacağı, test pompalaması sırasında yapılan ölçümde suyun elektrik iletkenliğinin arttığı tespit edilmiştir.

Gerekli su ihtiyacının karşılanması için yağmur sularının toplanması, tuzdan arındırma ve ozmos yöntemleri önerilmiştir. Mahkeme-

ye sunulan diğer raporlarda da benzer öneri ve tespitler yapılmıştır. Raporlarda yeraltı su kaynaklarının sınırlı olduğu, bu kaynakların aşırı kullanımının tuzlanmaya sebep olacağı ve artan ihtiyacın diğer yöntemlerle giderilmesi önerilmiştir. Mahkeme, kuyularda infiltrasyon yoluyla toplanan suyun çıkarılmasına karşı değildir, belirlenmesi gereken ne miktar suyun hangi yöntemlerle çıkarılacağıdır. Mahkeme bu tür görevlerin idarenin sorumluluğunda bulunduğunu ve etkin, sağlıklı, disiplinler arası işbirliğinin gerekli olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda, idarenin Anayasa m.21'e aykırılık teşkil edecek işlemlerine izin verilemeyeceğini, yaşam hakkının hayvani varoluştan daha fazla bir şey olduğunu ve bu özelliklerin çoğu zaman hayatın kendisi olduğunu, insan ihtiyaçlarının önceliklerinin yeni bir değerler sistemi olarak kabul gördüğünü belirtmiştir. Temiz su ve temiz hava hakkının yaşam hakkının içinde olduğunu ve yaşamı sürdürmek için gerekli temel elementler olduğunu kararında belirtmiştir.

Çevrecilerin ve bilim insanlarının su yönetiminin önemine işaret ettiklerine, su yönetiminin 21. yüzyılın başında en önemli problemlerden biri olacağına, su kaynaklarının korunması gerektiğine ilamda yer vermiştir.

M. C. Mehta v. Union of India (Kanpur Tanneries' matter) davasında davacı, deri işleme tesislerinin atık sularının, Ganj Nehri sularını kullanan insanların yaşamlarını ve nehirdeki canlı yaşamı ciddi şekilde tehdit ettiğini iddia ediyor ve nehrin korunması için gerekli tedbirlerin alınmasını talep ediyordu.

Hindistan Federal Mahkemesi, (...) çevrenin geliştirilmesi ve korunmasının devletin anayasal görevi olduğunu, çevrenin, su, hava, ormanlar, vahşi yaşam ve mikro organizma yaşamı dahil bir bütün olduğunu ve çevrenin korunmasının devletin görevi olduğunu belirtiyordu. Mahkeme, ayrıca burada çalışan işçilerin işlerini kaybetmesinin insan sağlığından daha önemli olmadığını söylüyordu.

Bu kararın belirtilmesi gereken iki özelliği, çevrenin korunması konusunda devlete yüklenen kusursuz sorumluluğa varan sorumluluk ve ekonomik çıkarların ve tesis fizibilitesinin çevre korunması karşısında koruma görmeyeceği hususlarıdır.

B. Güney Afrika Modeli

Güney Afrika Anayasası, Dünyanın en modern anayasalarından biridir. Sadece temel ve politik haklar değil, ekonomik haklar da bu anayasayla dava edilebilir hale gelmiştir. Ekonomik ve sosyal haklar hem anayasada hem de haklar bildirgesinde yer almaktadır. Anayasa, herkesin yeterli yiyecek ve suya ulaşım hakkının bulunduğunu, bunun da devletin imkanları dahilinde karşılanacağını öngörmektedir. Anayasa, devletin sosyo-ekonomik haklar da dahil olmak üzere, tüm haklara saygı göstermesini, korumasını ve bunları yerine getirmesini emretmektedir.

Su hakkının dava edilebilirliği ile ilgili en önemli karar, *South Africa v. Grootboom* kararıdır.

Government of South Africa v. Grootboom and others Constitutional Court - CCT11/00 2001 (1) SA 46 (CC) 4 October 2000⁵⁰

Bu dava yeterli barınma (iskan) hakkıyla ilgilidir. Anayasa m.26 yeterli barınma hakkı ve 28(1) (c), çocukların barınma hakkı konularında devletin görevlerini ortaya koymuştur. Ayrıca, sosyal ve ekonomik hakların uygulanması tartışılmıştır. Bay Grootboom gayri resmi Wallacedene yerleşiminde berbat koşullarda yaşayan 510'u çocuk, 309 yetişkin olan kişilerden biridir. Bu kişiler, civarda düşük maliyetli konutlar için ayrılmış araziye illegal olarak işgal etmişler ve daha sonra inşa ettikleri barakalar buldozerle yıkılmak ve eşyaları tahrip edilmek suretiyle bölgeden tahliye edilmişlerdir.

The Cape of Good Hope High Court mahkemesi çocuklar ve ailelerinin m. 28(1) (c)'ye göre barınma hakları olduğunu kabul etmiş ve yerel ve ulusal hükümetlerle birlikte Cape Metropolitan Konseyi'ne, Oostenberg Belediyesi'ne bu kişilerin ivedi çadır, portatif tuvalet asgari barınma koşulları ve düzenli su ihtiyaçlarının karşılanmasını emretmiştir. Bu karar daha sonraki Anayasa Mahkemesi'ne yapılan başvuruya temel teşkil etmiştir.

İnsan hakları Komisyonu ve Western Cape Üniversitesi kamu hukuku merkezi temyizde "*amici curiae*" (mahkeme fahri müşaviri diye çevrilebilir) olarak kabul edilmişlerdir. 11 Mayıs 2000 günkü duruş-

⁵⁰ <http://southernafrica.homestead.com/files/sacourt.htm> 15.10.2008

mada, Grootboom ve arkadaşları durumlarını iyileştirme doğrultusundaki devlet teklifini kabul etmişlerdir. 21 Eylül'e kadar devlet sözünü tutmamıştır.

Mahkeme, oybirliğiyle verdiği kararda, ülkede acınacak şartlarda yaşayan yüz binlerce kişinin durumlarının iyileştirilmesinin devletin pozitif yükümlülüğü olduğuna karar vermiştir. Devlet, bu durumdaki kişilere ve onların bakmakla yükümlü olduğu kişilere yeterli barınma, sağlık, yiyecek, su ve sosyal güvenlik sağlamak zorundadır. Mahkeme, haklar bildirgesindeki hakların, birbirleriyle ilgili ve birbirlerini destekleyici olduğunu özellikle belirtmiştir. Sosyo-ekonomik hakların gerçekleştirilmesi durumunda, bunun ırklar ve cinsler arasındaki eşitlik, kadın ve erkeklerin eşit olarak kendi potansiyellerini gerçekleştirdiği bir toplumsal gelişmeye ve haklar bildirgesindeki diğer hakların kullanılmasını olanak sağlayacağı da belirtilmiştir. Giyim, barınma ve yiyecek olmaksızın; eşitlik, özgürlük ve insan onuru olamaz. Devletin pozitif yükümlülüğü kaynaklarıyla sınırlıdır ve makul olmalıdır. Fakat bu durum acil ihtiyaç halinde olanların bu durumunun görmezden gelinmesini de gerektirmez. Mahkemeye göre; ne 26. kısım ne de 28 (1) (c) davacılar, barınma hakkının ivedi olarak yerine getirilmesini isteme hakkı vermez. Bununla birlikte Cape Metropolitan Konseyi'nin bölgesinde başlatılan programın başarısız olması, m.26'nın devlete yüklediği yükümlülüğün yerine getirilmediğini gösterir. Devlet 1994 yılında başlattığı barınma programıyla ciddi miktarda konut üretmesine rağmen, başlarını sokacak bir çatısı bulunmayan ve korkunç koşullarda yaşayanlara durumlarını geçici olarak iyileştirecek koşulları sağlamada başarısız olmuştur. Bu kişilerin acil barınma sorunları zorunlu standartta sağlam, yaşanabilir ve güvenilir iyileştirmelerle sağlanabilirdi.

Mahkeme, kararının bu durumda bulunan kişilerin, arazi işgali yoluyla devlet üzerinde baskı oluşturup, imtiyazlı bir şekilde barınak elde etmelerini onayladığı anlamına gelmediğini özellikle vurgulamıştır. Mahkeme kararında kötü koşullarda yaşayan bu kişilere, daha önceki programla iyileştirilemeyen yaşam koşullarının iyileştirilmesi için devlet tarafından bir program tasarlanmasını ve bunun uygulanmasını istemiştir.

In Residents of Bon Vista Mansions v. Southern Metropolitan Local kararında G. Afrika Yüksek Mahkemesi, su parasını ödeyememe

nedeniyle suyun kesilmesi durumunda, suya ulaşım hakkının engellendiği ve devletin anayasal görevinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Belediye'nin suyu kesmesi üzerine davacılar mahkemeye başvurmuş, bunun hukuka aykırı olduğunu iddia etmişlerdir. Mahkeme, Belediye'nin bir kamu kurumu olarak, Anayasa gereği gerekli yasal ve diğer tedbirleri, imkanları ölçüsünde almak zorunda olduğunu, su hakkının anayasal bir hak olduğunu belirtmiştir. Mahkeme, ayrıca, kişilerin su parasını ödeyemediklerini ispatlarsa; hiçbir şekilde su hakkından mahrum bırakılamayacaklarını, suyun kesilmesiyle ilgili tedbirlerin adil ve dengeli olması gerektiğine karar vermiştir. Bu karar Anayasa Mahkemesi tarafından onaylanmıştır.⁵¹

Makalede de belirtildiği gibi her iki modelin de fayda ve sakıncaları vardır. Hindistan modeli tamamen mahkeme kararlarına dayandığı için hükümete esneklik tanımakta, su hakkı negatif bir hak olan yaşam hakkının geniş yorumuyla tanındığı için dava edilebilirliği sınırlı kalmaktadır. Küresel bir krizde ihtiyaç duyulan, pozitif, olumlu bir yetkidir. Negatif haklarda, devletin bu hakların kullanımında pasif kalması gerekirken, Güney Afrika modelinde hakkın gerçekleşmesi için devlete gerekli tedbirleri alma görevi yüklenmektedir.

Hindistan modelinde negatif hak, mahkeme kararıyla dava edilebilir hale gelmiştir. Bunun sakıncalarından biri hakkın kapsamının mahkeme içtihatları yoluyla genişletilmesidir. Güney Afrika modelinde haklar sayılı olduğu için mahkeme yorumlarıyla genişletilemez; sadece, hakların korunmasına dönük politikaların uygunluğu denetlenir.⁵²

Sonuç olarak her iki model de su kıtlığına maruz kalacak ülkeler için yol göstericidir. Her ülke, su hakkını temel insan hakkı olarak değerlendirdiği takdirde yapılacak düzenlemeler bu hakkın korunmasını yardımcı olacaktır.

⁵¹ www.harvardlawreview.org/issues/120/feb07/note/note.pdf. s.1084

⁵² Güney Afrika Anayasası , 27. kısım

Herkes,

a. Sağlık hizmetleri, üreme sağlığı dahil,

b. Yeterli yiyecek ve su ve

c. Eğer, kendileri ve bakmakla yükümlü oldukları kimselerin mali gücü yetmiyorsa, sosyal güvenlik ve sosyal yardım haklarına sahiptir.

Uluslararası Alanda Suyu Bir Hak Olarak Tanıyan Anayasalar

Güney Afrika Anayasası, 1996⁵³ Güney Afrika Anayasası'na göre; herkes yeterli su ve yiyeceğe erişim hakkına sahiptir.

1994 Panama Anayasası, yeterli bir gelişim için suyun garanti edilmesini devlete sorumluluk olarak yüklemiştir.

1995 Etiyopya Anayasası'na göre politikaların amacı; Etiyopyalıların temiz suya erişimi olmalıdır.

1995 Uganda Anayasası, sosyal adalet, ekonomik gelişme ve temiz su gibi temel hakları yerine getirme zorunluluğunu devlete yüklemiştir.

1996 Gambiya Anayasası'na göre, devlet; temiz ve sağlıklı içme suyuna eşit erişimi kolaylaştırmak için çaba gösterecektir.

2004 Uruguay Anayasası, su hakkını yapılan bir halk oylamasıyla garanti altına almıştır. Çocukların refahı ve haklarıyla ilgili Afrika Şartı'nda (Addis Ababa, 1990) su temel bir hak olarak tanınmıştır ve imzacı devletlere sorumluluk yüklenmiştir.

Avrupa'da suyun bir hak olup olmadığı konusunda durum açık değildir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) bu konuda alınmış bir kararı bulunmamaktadır. Ancak, AİHM çevre hakkıyla ilgili olarak aldığı kararlar vardır. Bunlardan ilki, 9 Aralık 1994 günlü Lopez Ostra v. Spain kararıdır. Diğerleri Guerra v. İtaly (19.2.1998), McGinley and Egan v. United Kingdom (9.7.1998) ve Taskin v. Turkey⁵⁴ kararları olarak sayılabilir. Mahkeme, bu kararlarında çevre hakkını AİHS m. 8 (özel yaşamın ve aile yaşamının korunması) çerçevesinde kabul etmiştir. Mahkeme, genel olarak hava, su, toprak, gürültü kirliliğinden veya biyolojik zenginliklerin yok olması, yaban hayatın yaşama alanlarının tehlikede olması, kültür ve tabiat varlıklarının yok olması alanında yapılan başvuruları bu madde kapsamında değerlendirmektedir.

Bu kararlar incelendiğinde, mahkemenin temiz içme ve kullanma suyuna erişim ile ilgili olarak önüne gelebilecek bir davada konusunu AİHS m. 8 kapsamında ele alması beklenir.

⁵³ <http://www.info.gov.za/documents/constitution/1996/index.htm> 15.10.2008

⁵⁴ Bkz; www.echr.coe.int , 10/11/04, Taskin and others v. Turkey 46117 / 99) 01.11.2008

11 Eylül 1996'da Fransız Senatosu'nun kabul ettiği su ile ilgili düzenlemeye göre; herkes kabul edilebilir ekonomik koşullarda, kendi ihtiyacı olan içme ve kullanma suyuna erişim hakkına sahiptir.

Avrupa'da su hakkı resmi olarak, Belçika, İspanya, Finlandiya, İsveç, Rusya ve Ukrayna'da tanınmıştır. Belçika Hükümeti 19 Nisan 2005'de aldığı bir kararla, su hakkını temel bir insan hakkı olarak tanımıştır.

VIII. TÜRK HUKUKU VE SU HAKKININ DAVA EDİLEBİRLİĞİ

A. Su Hakkı ve Ülkemizdeki Ulusal Düzenlemeler

Ülkemizde mevcut mevzuat çerçevesinde su hakkının dava edilebilirliğini incelemeye başlamadan önce, başta Anayasa olmak üzere konuyla ilgili hükümlere değinmek gerekir. Normlar hiyerarşisine göre, Konuyla ilgili Anayasa ve yasa hükümleri şöyle sıralanabilir:

1. Su ile İlgili Anayasa Hükümleri

MADDE 17 - Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.

MADDE 56 - Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.

Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler.

Tabii Servetlerin ve Kaynakların Aranması ve İşletilmesi

MADDE 168 - Tabii servetler ve kaynaklar Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı Devlete aittir. Devlet bu hakkını belli bir süre için, gerçek ve tüzelkişilere devredebilir. Hangi tabii servet ve kaynağın arama ve işletmesinin, Devletin gerçek ve tüzelkişilerle ortak olarak veya doğrudan gerçek ve tüzelkişiler eliyle yapılması, kanunun açık iznine bağlıdır. Bu durumda

gerçek ve tüzelkişilerin uyması gereken şartlar ve devletçe yapılacak gözetim, denetim usul ve esasları ve müeyyideler kanunda gösterilir.

2. Türk Medeni Kanunu Hükümleri

MADDE 715 - Sahipsiz yerler ile yararı kamuya ait mallar, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır.

Aksi ispatlanmadıkça, yararı kamuya ait sular ile kayalar, tepeler, dağlar, buzullar gibi tarıma elverişli olmayan yerler ve bunlardan çıkan kaynaklar, kimsenin mülkiyetinde değildir ve hiçbir şekilde özel mülkiyete konu olamaz.

Sahipsiz yerler ile yararı kamuya ait malların kazanılması, bakımı, korunması, işletilmesi ve kullanılması özel kanun hükümlerine tabidir.

MK Kaynak ve Yeraltı Sularının Mülkiyet ve İrtifak Hakkı ile İlgili;

MADDE 756 - Kaynaklar, arazinin bütünleyici parçası olup, bunların mülkiyeti ancak kaynadıkları arazinin mülkiyeti ile birlikte kazanılabilir.

Başkasının arazisinde bulunan kaynaklar üzerindeki hak, bir irtifak hakkı olarak tapu kütüğüne tescil ile kurulur.

Yeraltı suları, kamu yararına ait sulardandır. Arza malik olmak, onun altındaki yeraltı sularına da malik olmak sonucunu doğurmaz.

Arazi maliklerinin yeraltı sularından yararlanma biçimi ve ölçüsüne ilişkin özel kanun hükümleri saklıdır.

167 sayılı Yeraltı Suları Kanunu, bu kanunla ilgili açıklamaları aşağıda yapacağımız için kanunu zikretmekle yetiniyoruz.

B. Türk Mevzuatında Kamu Yararına Ait Sular ve Özel Mülkiyet

Türkiye’de su konusunda çerçeve bir yasa bulunmamaktadır. Anayasa hükümleri, Medeni Kanun hükümleri ve yeraltı suları hakkında

kanun suyla ilgili mevzuatı oluşturmaktadır. Bu mevzuat da dağınık, eksik ve yeterli açıklıkta değildir.

Suları, konumuzla ilgili olarak hukuki yönden akarsular, yeraltı suları, kaynaklar, göller olarak ayırabiliriz. Medeni Kanunu'nun sular ile ilgili hükümleri incelendiğinde, kaynaklar dışında, akarsu, göl ve yer altı sularının özel mülkiyete konu olamayacağı ve bunların kamu yararına ait sular olduğu ortaya çıkmaktadır. Sadece kaynaklar özel mülkiyete konu olabilir. Eski MK dönemine ait genel su, özel su ayrımı terkedilmiştir. Kamu yararına ait sular kavramı da, yeraltı suları hariç yargı organlarının ve öğretinin tanımları çerçevesinde belirlenecektir.

167 sayılı Yeraltı Suları Kanunu 1. maddesinde açıkça yeraltı sularının genel sular olduğunu belirtmiş ve 2. maddesinde de “*yeraltı suyu, yeraltındaki durgun veya hareket halinde olan bütün sulardır*” diyerek genel sulardan hiç değilse bir tanesinin maddi sınırlarını açıkça çizmiştir. YSK, yeraltı sularının tamamını kapsamı içine almış, büyüklük, küçüklük veya durgunluk akarlık gibi bir fark gözetmemiş ve bir derecelendirme de yapmamıştır. O halde yeraltı suları bakımından Türk hukukunda genellik ve özellik ayrımı yapılmasına yer ve imkân kalmamıştır.⁵⁵

MK'nın diğer kıstası da “*aksi ispatlanmadıkça, yararı kamuya ait sular*” kavramıdır. Bu kavram da eski MK zamanındaki umumi sular (genel sular) kavramının karşılığı olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla 4721 sayılı, yeni MK hükümleriyle eskisinin hükümleri arasında bir paralellik bulunmaktadır.

Bu durumda Türk hukuku bakımından, özel su hükmünde tutulan kaynaklar dışında, üzerinde özel kişilerin mülkiyetinin ispat edilemediği bütün doğal sular genel sulardır sonucuna varıyoruz. Yalnız başına özel hakların ispatı ise, suya özel su niteliği kazandırmaz ve suyun kamunun kullanmasına açık oluşunu engellemez. Su üzerinde kazanılmış hakların oluşu suyun genellik niteliğini ortadan kaldırmaz. Bu gibi haklar ancak belli tür bir yararlanma yetkisi verir. Bu nedenle

⁵⁵ Dr. İrfan Yazman, *Kaynakların Türk Medenî Hukukunda Tâbi Olduğu Rejim*, s. 49, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No. 258, Ankara 1970. <http://auhf.ankara.edu.tr/kitaplar/ozel-hukuk/irfan-yazman-kaynaklarin-turk-medeni-hukukunda-tabi-oldugu-rejim/> 01.11.2008

özel su olan kaynaklarla, genel su üzerinde meydana gelmiş özel hakları, birbirinden ayırmak gerekir.⁵⁶

Yargıtay'ın da Türk hukukundaki ayırım bakımından bu görüşte olduğu pek çok kararlarından çıkarılabilecek bir sonuçtur. Yargıtay 4. Hukuk Dairesi'nin 16.5.1967 tarihli ve 3069/4256 sayılı kararında, sadece kaynakların ve üzerinde eski hukuktan kalma kazanılmış özel hakların bulunduğu suların özel su sayılacağı, bunun dışındaki suların genel olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak yukarıda verdiğimiz Yargıtay içtihatlarından da anlaşılacağı üzere bu özel haklar çoğunlukla sudan belli oranda yararlanma konusunda sınırlı bir hak olduğu için, suyun tamamına sirayet etmezler. Bu nedenle suyun genellik niteliği bozulmaz. 7478 sayılı Köy İçme Suları Kanunu'nun 11. ve 12. maddelerindeki genel su-özel su ayırımının da bu nitelikte olduğu, Yargıtay 4. Hukuk Dairesi'nin yukarıda adı geçen kararı ile doğrulanmaktadır.⁵⁷

Su hakkını ilgilendirmekle beraber, kamu yararına ait sular kavramının çok geniş olması nedeniyle, konu hakkında yukarıda yaptığım açıklamaları yeterli görüyorum.

C. Türkiye'nin İmzaladığı Sözleşmeler Nedeniyle Su Hakkı Dava Edilebilir mi?

1982 Anayasası'nın nitelemesine göre, Anayasa'nın 12. ila 74. maddeleri arasında yer alan hakların hepsi temel hak ve özgürlüklerdendir.

Yaşam hakkı Anayasa'nın temel hak ve hürriyetler bölümünde yer almaktadır. Dolayısıyla devletin pozitif ve negatif görevlerini gerektirir. Anayasa öğretisinde negatif görev hakların kullanımında devletin bu hakların kullanılmasına müdahale etmemesini gerektirir. Hakkın kullanılmasını engelleyenlere müdahale söz konusudur. Pozitif haklar ise bireylere devletten olumlu bir davranış, bir hizmet, bir yardım isteme imkanını tanıyan haklardır. Örneğin çalışma hakkı, sağlık hakkı, konut hakkı, sosyal güvenlik hakkı bu tür haklardandır.

Bu ayırımı incelememizin sebebi Anayasa'nın "*Sosyal Ve Ekonomik Hakların Sınırı*" başlığı altında m. 25'te yer alan "*Devlet, sosyal ve eko-*

⁵⁶ A. g. e., s. 66.

⁵⁷ A. g. e., s. 69.

nomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.” hükmüdür.

Dolayısıyla, su hakkını yaşam hakkının içinde değerlendirdiğimizde, Anayasa’ya göre devlete hem negatif hem pozitif yükümlülükler yüklenmektedir. Bu durumda devlet su hakkının kullanılmasını engelleyen unsurları ortadan kaldırmak ve hakkın kullanımını sağlamak için gerekli olumlu edimleri de yerine getirmek zorundadır.

Ulusal mevzuatımız açısından konuyu, Türkiye’nin imzaladığı uluslararası anlaşmalar ve Anayasa hükümleri çerçevesinde ele alacağız.

Bilindiği gibi, Anayasa m. 90’da yapılan değişiklik ile; *“Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası anlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi’ne başvurulamaz. (Ek cümle: 7.5.2004-5170/7 m.)Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası anlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası anlaşma hükümleri esas alınır.”* hükmü Anayasa’ya girmiştir. Ulusal hukukumuz ile onayladığımız sözleşmeler arasında bir uyuşmazlık bulunması durumunda uluslararası sözleşmelerin esas alınması anayasal bir buyruk haline gelmiştir.

Bazı devletler 2002 tarihli 15 Numaralı Genel Direktif’in bağlayıcı olmadığını, bunun sadece açıklayıcı olduğunu belirtmişlerdir. Bu tartışma, direktifin su hakkının insan hakkı olarak (*enumareted*) belirten ilk belge olmasından kaynaklanmaktadır. Genel direktifler yeni haklar yaratmazlar, sadece mevcutları yorumlarlar ve devletlerin bu konulardaki ödevlerini açıklarlar.

Genel direktifin de belirttiği gibi, su hakkı, temel insan haklarıyla ilgili 6 anlaşmanın ikisinde yer almaktadır. Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi (1979) ve Çocuk Hakları (1989) konvansiyonlarında su hakkı yer almaktadır. Bu sözleşmeler bunları imzalayan tüm devletler için bağlayıcıdır. Çocuk Hakları Sözleşmesi’ni iki devlet hariç, dünya-daki tüm devletler imzalamıştır.

Bazı yazarlar ayrımcılık yasağının insan haklarının temel prensiplerinden olduğu ve insan haklarıyla ilgili birçok belgede yer aldığı gerçeğinden yola çıkarak; Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi (1979)

ve Çocuk Hakları (1989) sözleşmelerini imzalayan devletler açısından aynı muamelenin erkekler için de yapılması gerektiğini ileri sürmektedirler. Bu görüş hukuken mantıklı ve güçlüdür. Bu görüşe göre, BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ni yorumlayan 15 Numaralı Genel Direktif olmasa dahi ayrımcılık yasağı gereği, su hakkı herkes için temel bir insan hakkıdır ve Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi (1979) ve Çocuk Hakları (1989) sözleşmelerini imzalayan devletleri bağlar.

Uluslararası hukukta genel görüş, 15 Numaralı Genel Direktif'in devletler açısından bağlayıcı olmadığı doğrultusundadır.

D. Su Hakkı Anayasa Yoluyla İleri Sürülebilir mi?

Yukarıda bahsettiğimiz uluslararası sözleşmeleri Türkiye imzalamamış olsaydı dahi, acaba suyu temel bir insan hakkı olarak mahkemeler önünde ileri sürebilir miydik? Bence bu soruya olumlu cevap vermek gerekir. Hindistan modelinde olduğu gibi Anayasa Mahkemesi su hakkının, yaşam hakkının içinde yer alan temel bir hak olduğuna karar verebilir.

Bir anayasa normu kamusal alanda, özel hukuk ve ceza hukuku alanında doğrudan uyuşmazlığın çözümüne uygulanabilir. Anayasa m. 11 bağlamında Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır. Aynı maddenin gerekçesinde de yargı kuvvetinin gerektiğinde Anayasayı diğer kanunlar gibi uygulayabileceği açıklamasına yer verilmektedir.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 14.9.1983 tarih ve E. 1980/4-1714, K. 1983/803 sayılı kararına göre ise *"1982 Anayasası yürürlük açısından önceki 1924 ve 1961 anayasalarına ve bunların tadillerine göre çok daha ayrıntılı ve kesin hükümler içermektedir. Anayasa'nın yürürlüğe girmesi kenar başlıklı 177. maddenin (e) bendinde, 11. maddeye de atıfta bulunmak suretiyle, kanunların Anayasa'ya uygunluğu sağlanuncaya ya da yeni kanunlar çıkarıluncaya kadar mevcut kanunların Anayasa'ya aykırı olmayan hükümlerinin veya doğrudan Anayasa hükümlerinin uygulanacağı çok açık bir biçimde belirtilmiştir. Bu hükmün muhalif mefhumundan, kanunların Anayasa'ya aykırı hükümlerinin, Anayasa'ya rağmen uygulanma-*

sının söz konusu olamayacağı sonucunu çıkartmak gerçekçi ve aynı zamanda Anayasa'nın özüne ve sözüne uygun bir yorum biçimi olarak kabul edilmelidir. Anayasa bu hükmü ile 1961 Anayasası'ndan ayrılmış, kanunlardaki Anayasa'ya aykırı hükümlerin çözümü için öngörülmüş prosedüre başvurulmaksızın doğrudan ve tereddütsüz Anayasa hükümlerinin uygulanması zorunluluğunu getirmiştir.”⁵⁸

Öğretide, Özbudun'un Anayasa'da kanunların Anayasa'ya aykırılığı halinde, bu aykırılığın iptal yoluyla giderilmesi öngörüldüğünden, ayrıca zımnen ilga yolu kabul edildiğinde, bunu saptama yetkisinin Anayasa mahkemesi dışında bütün mahkemelere tanınması gerekeceğinden zımnen ilga yolunun sakıncalı bir yol olduğu ve pozitif hukuka uygunluğunun şüpheli olduğu yolundaki bir görüşe karşı, Teziç haklı olarak 1982 Anayasası'nın, Anayasa kurallarının doğrudan uygulanabilirliğine ilişkin açık bir kural öngördüğünü ve bu kuralın m. 177/e olduğunu ileri sürmüştür.⁵⁹

Ancak Anayasa'nın 11. maddesi ve bu maddeye model oluşturan, 1961 Anayasası'nın 8. maddesinin Anayasa kurallarının sadece yasa organına değil kişilere de hitap ettiği yolundaki gerekçesi, 1982 Anayasası'nın 11. maddesinin “yargı kuvveti gerektiğinde Anayasa'yı diğer kanunlar gibi uygulayacaktır” şeklindeki gerekçesi; yargıçların hüküm verirken ilk başvuracakları kaynağın ve ilk kullanacakları kriterin Anayasa olduğu emredici hükmünü içeren Anayasa'nın 138. maddesi ve bu maddenin, (1961 Anayasası, 8. maddesine göre Anayasa hükümlerinin yargı organlarını bağlayan “doğrudan doğruya uygulanması gereken temel hukuk kuralları” olduğunu ve yargıcın bir kanunu uygularken onun Anayasa'ya uygun olup olmadığını her zaman dikkate alacağını vurgulayan) gerekçesi ile doğrudan Anayasa hükümlerinin Anayasa'nın 11. maddesi gereğince uygulanacağı emredici 177 (e) maddesi dikkate alınarak yapılacak tarihsel ve sistematik yorum sonucu, sadece temel hakların değil, tüm Anayasa kurallarının özel hukuka doğrudan etkisini Anayasa kurallarının bütün kişileri de bağlayan emredici hukuk kuralları olduğunu ve sözleşme ile ortadan kaldırılıp değiştirilemeyeceğini kabul etmek gerekir. Anayasa Mahkemesi de

⁵⁸ Yargıtay Kararları Dergisi, Cilt 9, s. 11.

⁵⁹ Özel Hukuk ve Anayasa Mahkemesi Kararları Sempozyumu, (11 Mayıs 2001) Banka ve Ticaret Hukuku araştırma Enstitüsü, Prof. Dr. Zafer Gören, Temel Hakların Yatay Etkisi, s. 29.

(1991/25E; 1991/18K: AMKD, s. 31, C.1, S.8) yargı kuvvetinin gerektiğinde Anayasa'yı diğer yasalar gibi uygulayabileceğini belirtmiştir.⁶⁰

Anayasa kurallarının özel hukuku doğrudan etkilemesinin sonucu ve gereği olarak, kişiler doğrudan doğruya Anayasa'nın subjektif hakkı niteliğini taşıyan temel haklarına dayanarak dava açabilmelidirler.⁶¹

Şimdi, somut bir olgudan hareketle, su hakkının temel insan hakkı olarak tanınmaması sonucu, Adana'da kaçak su kullandığı iddiasıyla 80 yaşındaki Nazife Davarcı adlı kadının 5 ay hapis cezasına mahkum edildiği basındaki haberlerde yer aldı.⁶² Gazeteye göre olay şöyle gelişti: Adana Büyükşehir Belediyesi Su ve Kanalizasyon İdaresi (ASKİ) Genel Müdürlüğü, Akdeniz Mahallesi'nde yalnız yaşayan Nazife Davarcı'nın evinin su saatini borcundan dolayı 10 Ekim 2005'de mühürledi. Davarcı, mühür bozup suyu kaçak kullanmaya devam edince ASKİ görevlileri, Cumhuriyet Savcılığı'na suç duyurusunda bulundu. Yapılan soruşturma sonunda Davarcı hakkında Adana 6. Asliye Ceza Mahkemesi'nde "Mühür bozma" suçundan 3 yıla kadar hapis cezası istemiyle dava açıldı. Tutuksuz yargılanan Davarcı, yakınlarının yardımıyla gittiği mahkemede, su borcunu ödeyemediği için mühürlenene su saatindeki mühür sökülüp kaçak su kullandığını doğruladı.

Bizce mahkeme kararı hukuka uygun değildir. Su borcunu ödeyemeyen bir kadın olduğuna göre; Mahkeme'nin Anayasa m. 90 nede niyle, *Kadınlara Karşı Her Tür lü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi, madde 14/h* (Özellikle konut, sağlık, elektrik ve su temini, ulaştırma ve haberleşme konularında yeterli yaşam standartlarından yararlanma haklarını sağlamak.) göz önüne alıp olayı çözümlemesi gerekirdi.

Eğer kadın mali gücünün yetersizliği nedeniyle borcunu ödeyemediyse, Türkiye açısından bağlayıcı olan sözleşme doğrultusunda su hakkını temel insan hakkı olarak niteleyip, yasal şekil ve şartlara uygun bir mühürleme işlemi yapılmış bulunmaması sebebiyle suçun oluşmadığına karar vermeliydi. Nitekim, Artuk ve Yenidünya da bu görüşümüzü desteklemektedir.

⁶⁰ A. g. e., s. 31.

⁶¹ Tanör/Yüzbaşıoğlu, s.118

⁶² 2 Nisan 2008 tarihli *Hürriyet Gazetesi*.

Bizim de iştirak ettiğimiz diğer bir görüşe göre ise,⁶³ suçun hukuka aykırılık ögesinin oluşması için, mühürleme işleminin de hukuka uygun bulunması gerekir. Hukuka aykırı olan bir işleme dayalı olan mührün sökülmesi suç oluşturmamalıdır.⁶⁴ Nitekim doktrinde Erman-Özek de, mühür, kanun hükmü veya amirin emri üzerine konmamışsa, mührü koyan memur yetkisiz ise, mühür kanunun öngördüğü usule riayet edilmeden konulmuşsa fertten bu usulsüz tasarrufa riayet etmek vecibesinin beklenemeyeceğini ifade etmiştir.⁶⁵ Örneğin, her hangi bir arama kararı olmaksızın bir eve girilip de orada bulunan eşya mühür altına alınmışsa, bu mührü daha sonra söken ferdin cezalandırılması mümkün olmamalıdır.⁶⁶ Nitekim Yargıtay 4. CD.'nin 21.05.1996 tarih ve 36/4575 sayılı kararında; "1580 sayılı Kanun'un 15. maddesinin 19. fıkrasında Belediye Encümeni'ne otobüs mühürleme yetkisi verilmemiş bulunmasına göre, mühürlemeye ilişkin 15.09.1994 gün ve 1994/66 sayılı Encümen kararının başkaca bir yasal dayanağı bulunup bulunmadığı araştırılarak sonucuna göre hüküm kurmak gerekirken, eksik soruşturma ile karar verilmesi... yasaya aykırıdır..."⁶⁷ denmiş, yine aynı dairenin 24.10.2000 tarih, 6421/7189 sayılı içtihadında; "sanığın kiracı olarak işlettiği belediyeye ait işyerinin kira sözleşme süresinin bitmesi nedeniyle tahliye amacıyla belediye tarafından mühürlenmesi üzerine mührü bozup işe devam etmesi biçimindeki ve hukuksal uyumsuzluk niteliğindeki eyleminin, belediyenin mühürleme yetkisinin bulunmaması karşısında mühür bozma suçunu oluşturmayacağı

⁶³ Prof. Dr. Mehmet Emin Artuk / M.E., Dr. Yenidünya, / A.C., *Mühür Fekki Cürmü* (Tck. m. 274) http://www.egm.gov.tr/egitim/dergi/eskisayi/36/web/ceza_hukuku/prof_dr_mehmet_amin_artuk_dr_ahmet_caner%20yenidunya.htm (21.10.2008)

⁶⁴ A. g. e., dipnot 30, Belirtelim ki, Mukayeseli Hukukta memurun yetkisiz olarak görevini icra etmesi veya yaptığı işlem dolayısıyla cezalandırılmasının gerektiği hallerde mührü sökenin cezalandırılmayacağına ilişkin düzenleme ihtiva eden kanunlara rastlanmaktadır. Örneğin, Avusturya CK.m.272/2. TCK. Tasarısına da benzeri bir hükmün alınması yukarıdaki tartışmaları sona erdireceğinden faydalı olacaktır kanaatindeyiz

⁶⁵ Erman / Özek, s. 442'den aktaran, Prof. Dr. Mehmet Emin Artuk, M. E., Dr. Yenidünya, A. C., *Mühür Fekki Cürmü*.

⁶⁶ Erman / Özek, s. 442'den aktaran, Prof. Dr. Mehmet Emin Artuk, M. E., Dr. Yenidünya, A. C., *Mühür Fekki Cürmü*.

⁶⁷ Malkoç, II, 2002, s.2220'dan aktaran Prof. Dr. Mehmet Emin Artuk, M.E, Dr. Yenidünya, A.C., *Mühür Fekki Cürmü*.

gözetilmeden, beraat kararı yerine hükümlülük kararı verilmesi yasaya aykırıdır” denilerek⁶⁸ bu husus vurgulanmıştır

E. Suda Faydalı İhtiyaç Karmaşası

Suda faydalı ihtiyaç kavramı, su hakkının dava edilebilirliği açısından konumuzu doğrudan ilgilendirmemekle birlikte, faydalı ihtiyaç kavramı adı altında suyu ticari amaçlarla kullananlardan, kullandıkları miktar için ücret alınmaması nedeniyle su hakkının dolaylı olarak ilgilendiren bir konudur. Suyu ticari amaçlarla kullananlar bedelini ödememekte, fakat günlük içme ve hijyen amaçlı kullanım ücretlendirilmektedir.

Türkiye’de kullanılan yeraltı suları, 16 Aralık 1960 tarihli ve 167 sayılı Yeraltı Suları Hakkında Kanun hükümlerine tabidir. Bu kanunun m. 4/3’deki “Kuyu açan kimse, bulunan suyun ancak kendi faydalı ihtiyaçlarına yetecek miktarını kullanmaya yetkilidir.” ifadesi sonucu, buradaki “faydalı ihtiyaç” kavramı ortaya çıkmakta ve bu kavram buna bağlanan sonuçları açısından önem kazanmaktadır.

Bu fıkra 3 Temmuz 2003 tarih ve 4916 sayılı Kanun’un 22. maddesi ile ilave edilen “Bu miktarı aşan sular ile sulama, kullanma ve işlenerek veya doğal haliyle içme suyu olarak satılmak üzere çıkarılan yeraltı suları, hazinenin özel mülkiyetinde veya Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan yerlerdeki kaynak suları, 2886 sayılı Kanun hükümlerine uyularak il özel idarelerince kiraya verilir.” ibaresiyle yeni bir düzenleme getirilmiştir. Neyin “faydalı ihtiyaç” neyin “faydalı ihtiyaç miktarını aştığı” konusu gündeme gelmiştir.

⁶⁸ Malkoç, II, 2002, s.2224; “...Adana İdare Mahkemesi’nin 28.01.1997 ile 31.3.1997 tarihli kararlarında da mühürleme işleminin geçerli yasal bir nedene dayanmadığı gerekçesiyle iptal edilmiş bulunması karşısında, yasal ve hukuka uygun bir mühürleme işlemi bulunmadığı gözetilmeden “inşaatın imar yoluna tecavüzlü olduğundan mühürlendiği” biçimindeki dosyadaki bilgi ve belgelere ters düşer bir bulguya yasal olmayan gerekçeyle dayanılarak hükümlülük kararı verilmesi, bozmayı gerektirmiştir” Yarg. 4.CD.05.06.2000, 3847/4844 (Malkoç, II, 2002, s.2225); “İcra İflas Kanununda icra memurunun haczedilen mallar üzerinde ne gibi yetkileri olduğu saptanmış olup, borçlunun iş yerinin mühürleneceğine dair bir hükme rastlanmadığı bu nedenle yasal bir biçimde mühürleme söz konusu olmadığından mühür bozma suçunun oluşmadığı gözetilmeden hükümlülük kararı verilmesi hukuka aykırıdır” Yarg.4. CD.02.05.1979, 2491/2587 (Malkoç, II, 2002, s.2224). dan aktaran Prof. Dr. Mehmet Emin Artuk, M. E., Dr. Yenidünya, A.C., *Mühür Fekki Cürmü*.

Örneğin; suyu çok kullanan tekstil, meşrubat firmalarının sondajla çıkardığı su, yapılan üretimde kullanıldığı için faydalı ihtiyaç kabul edilmekte; fakat su üretiminde (ambalajlanıyorsa) dolduruluyorsa “faydalı ihtiyacı aşan” kabul edildiği için özel idare tarafından kira tahakkuku yapılmaktadır.

Günde 3 ila 6 bin ton su kullanan Cargill gibi tesisler, yeraltı suyunu bedavaya kullanmakta, yer altı suyundun dolum yapan firmalar ise kira ödemekte. Oysa her iki kullanımın amacı da ticari kullanımdır. Yani kar elde etme amacıyla yapılmaktadır. Bundan daha vahimi, yaşamak için, su kullanan insanlar suyu parayla satın almakta, ama bu işten para kazananlar yeraltı suyunu bedavaya kullanmaktadırlar. Bu durumun hukuk ve adalet anlayışıyla bağdaştırılabilmesi mümkün değildir. Bu, kamu yararına, sosyal devlet ilkesine ve eşitlik ilkesine aykırıdır.

Üstelik bu sular, kanunda kamu yararına ait sular olarak nitelendirilmiştir. Yeraltı suları aynı zamanda stratejik değeri olan sulardır. Bunlar buharlaşmamakta, kirlenmeleri yüzey sularına göre daha zor olan sulardır.

IX. GATS (HİZMET TİCARETİ GENEL ANLAŞMASI) VE SU

A. GATS Nedir?

GATS (The General Agreement on Trade in Services) Hizmet Ticareti Genel Anlaşması’dır.⁶⁹1947 yılında imzalanan GATT Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması kapsamında 1986-1994 yıllarında yapılan Uruguay Raundunda GATT’a dahil edilmiştir. GATS müzakereleri GATT’ın devamı olarak 01.01.1995 tarihinde faaliyete geçirilen Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) içerisinde sürdürülmektedir. Temmuz, 2006’da ertelenen Doha görüşmeleri, Ocak, 2007’de tekrar başlamıştır.

Türkiye’nin de kurucu üye olarak imza attığı ve 1 Ocak 1995 tarihinde yürürlüğe giren Nihai Senet ile ülke Taahhüt ve Muafiyet listeleri, 25 Şubat 1995 tarihinde TBMM’de onaylanmış ve 26 Mart 1995 tarihi itibarıyla, Türkiye’nin DTÖ’ne üyeliği resmi hale getirilmiştir. Böylece, GATS da bir “iç hukuk” düzenlemesi haline gelmiştir.⁷⁰

⁶⁹ <http://www.mmo.org.tr/mmo/yayinlar/bulten/bulten52/gats.htm> 15.10.2008

⁷⁰ TMMOB’nin GATS nedir? <http://www.mmo.org.tr/mmo/yayinlar/bulten/bul->

B. GATS Anlaşmasının Genel Kapsamı

GATS, tüm hizmet alanlarının serbest piyasaya açılması için mevcut düzenlemeleri genişleten ve hukuki işlerlik kazandıran ilk çok taraflı yatırım ve ticaret anlaşmasıdır. Hatta Dünya Ticaret Örgütü sekretaryası bu anlaşma için şöyle demektedir: *“GATS, sadece sınır ötesi ticaret ve yatırımları kapsamakla kalmayıp; bir hizmetin yerine getirilmesiyle bağlantılı olarak akla gelebilecek tüm sektörleri (hizmet ve mal üretim sektörleri) kapsayan bir hizmet yatırımları ve hizmet ticareti anlaşmasıdır.”*

DTÖ, GATS müzakerelerini 11 ana başlık altında yürütüyor ve belirlenen ana başlık, alt bölüm ya da sektör ve grupların anlam ve içeriğinin tanımlanmaması için DTÖ'nün ciddi çaba sarf ettiği görülüyor. Böylece, anlaşma hayata geçirildiğinde yazılması unutulmuş boyutları bile kapsayabilecek kadar esnek bir metin elde edilmesi planlanıyor. Piyasanın eline teslim edilmesi konusunda anlaşma sağlanan 11 temel kategori ise şöyle:

- Telekom, posta hizmetleri, görsel ve işitsel iletişim hizmetleri de dahil olmak üzere iletişim,
- İnşaat ve bağlantılı mühendislik hizmetleri,
- Eğitim,
- Su iletim sistemleri, enerji ve atık su işleme,
- Tüm çevresel hizmetler,
- Finansal, Mali ve Bankacılık hizmetleri,
- Sosyal hizmetleri de kapsayacak şekilde sağlık ve bağlantılı hizmetler,
- Turizm, seyahat ve bu iki sektörle bağlantılı tüm hizmet ve ürünlerin üretimi,
- Kültürel ve sportif hizmetler,
- Kara, hava, deniz ve tüm diğer ulaşım hizmetleri ve
- Diğer hizmet alanları.

Belli alt hükümlerinde ilgili mal üretimlerini bile içine alan GATS anlaşması, aslında muazzam bir kapsama sahip. Örneğin; dağıtım hizmetleri söz konusu olduğunda, dağıtıma konu olan sınırsız sayıdaki ürünün üretiminin de piyasa koşulları ve GATS talimatlarına uygun olarak gerçekleştirilmesi gerekiyor. Dünya Ticaret Örgütü eski Baş-

kanı Renato Roggerio anlaşma ile ilgili düşüncelerini şöyle özetliyor: *"GATS ile, daha önce ticaret politikası içinde tanımlamadığınız alanları bile piyasa ekonomisine açabiliyorsunuz ve yabancı hizmet tacirlerine yerlilere tanıdığınız hakların aynısını tanıyıp; objektif (sermayenin kendi içinde objektiviteden söz ediliyor) kriterler uygulanacağını garanti ediyorsunuz."*

C. Su Dağıtım Hizmetleri De Anlaşma Kapsamında

GATS'ın bu maddesiyle hedeflenen sadece suyun yerelde boru hatlarıyla iletimi değil kuşkusuz; su kaynaklarının da kamudan özel sektöre el değiştirmesi amaçlanıyor. Bu konu özellikle düşük gelir grubundaki ülkeler için çok ciddi ve yaşamsal sorunlar üretme potansiyeline sahip. Aylık gelirinizin üçte birini su faturası olarak ödediğinizi bir hayal edin. Böyle bir gelişmenin iki türlü sonucu olacaktır: 1. Daha düşük bir bedel ödemek için eskiye oranla çok daha az su kullanılması ya da 2. Kullanılan su miktarında bir değişiklik yapmadan diğer yaşamsal harcamalarda kısıntıya gidilmesi. Birinci tercihin kullanılması halinde başta salgın enfeksiyon hastalıkları olmak üzere toplum sağlığı ciddi bir tehdit altında olacak, ikinci tercihte ise kısıtlanan diğer harcamaların özelliğine göre psikolojik ve sosyolojik yeni sorunlar ortaya çıkacaktır. Suyun piyasa ekonomisine açılmasının bir diğer çok önemli boyutu ise tarımsal üretimdir. Özellikle ulusal gelirinin önemli bir bölümünü tarım üretiminden sağlayan ülkelerde tarım giderek küçülmek zorunda kalacak, bu durum da dünyanın gelecekteki gıda yeterliğini daha da sürdürülemez boyutlara taşıyacaktır.

Sağlık sektörünün dünya çapında 3.5 trilyon \$, eğitim hizmetlerinin 2 trilyon \$ ve su hizmetlerinin ise 1 trilyon \$ civarında pazarlar olduğu bilinmektedir.⁷¹

D. Su Hizmetlerinin Özelleştirilmesi

Dünya nüfusunun yalnızca %5'i suyu ulusötesi şirketlerden satın aldığı halde, şirketlerin su satışından elde ettiği yıllık gelirler daha şimdiden petrol gelirlerinin yarısına ulaşmış durumda. İşte bu muazzam karlılık potansiyeli ulusötesi şirketlerin suyu DTÖ-GATS anlaşması üzerinden ticarileştirme çabalarını meşrulaştırıyor. *Fortune* dergisinin

⁷¹ <http://www.mmo.org.tr/mmo/yayinlar/bulten/bulten52/gats.htm> 15.10.2008

Mayıs 2000 sayısında su endüstrisinin küresel trendi ile ilgili olarak şu tasvir yapılmıştı: *“20. yüzyılda petrol, devletler ve şirketler için ne ifade ettiyse, 21. yüzyılda da ulusların varlık düzeyini belirleyecek, değerli bir meta olan SU aynı değerde olacaktır.”* Aynı tarihte uzmanların su endüstrisi için yaptıkları yıllık gelir tahminleri ise 400 milyar \$ ile petrol gelirlerinin %40’ı ya da dünya ilaç sanayinin üçte biri düzeyindeydi. Ancak, dikkat edilmesi gereken ve ayırt edici özelliğe sahip olan en önemli husus, suyun satışından elde edilen bu devasa gelirin dünya nüfusunun yalnızca %5’inden sağlandığı gerçeği. 1998 yılında, bu kez Dünya Bankası’nca hazırlanan bir raporda ise su piyasasının 800 milyar \$’a yükselmesinin beklendiği açıklandı. Fakat DB, geçen yıl su piyasasının büyüme hedefini revize ettiklerini ve yeni tahminlerin 1 trilyon \$’ı aştığını açıkladı.⁷²

Su hizmetlerinin özelleştirilmesinden yana olanlar “Su bedava olarak algılandığı için şimdiye kadar sorumsuzca kullanıldı. Eğer paralı olursa insanlar kıymetini bilir.” şeklindeki görüşü savunuyorlar. Öte yandan, buna karşı çıkanlar ise, su kullanım hakkı, insan onurunun temel unsurlarından biridir ve kaynakların adil dağıtılması gerekir görüşündedirler.

Doğal olarak kar amacıyla hareket edecek şirketlerle su sorunun çözülmesi zordur. Ayrıca suyun temel bir insan hakkı olduğu düşünüldüğünde özelleştirmenin yarardan çok zarar vermesi mümkündür.

X. SONUÇ

Yaşamın temel taşı su, o olmadan diğer insan hakları anlamını yitirir ve insan onurunun korunması mümkün olmaz.

Mevcut Anayasa hükümleri, yasalar ve Türkiye’nin imzaladığı uluslararası sözleşmeler kapsamında; su hakkının, temel bir insan hakkı olarak, mahkemeler önünde dava edilebileceğini kabul etmek gerekir. Yalnız, bu konuda hukuk sistemimizin, Kara Avrupa’sı hukukuna dayanıyor olması nedeniyle mahkemelerin çekingen davranacakları açıktır. Burada Yargıtay ve Danıştay’ın içtihatlarıyla mahkemelerin önünü açması gerekir.

⁷² <http://www.antimai.org/mky/sumakale.htm>, Henry Heyneardhi Jakarta Post-Endonezya, 13 Kasım 2002. 15.10.2008

Ülkemizde suyla ilgili çerçeve bir yasa eksikliği hissedilmektedir. Bu eksiklik, çelişkili olgulara sebep olmakta, hukukun eşitlik ve hakkaniyet ilkeleri bile zedelenmektedir. Küresel ısınma bir olgu olarak tüm Dünya’da kabul edilmiştir. Artık bunun tartışması yapılmamaktadır. Tüm Dünya da küresel ısınmanın hangi sonuçlara sebep olabileceği, etkilenecek bölgeler ve bu etkilenmenin derecesi üzerine araştırmalar yapılmakta, alınacak önlemler tespit edilip uygulamaya konmaktadır.

Pozitif hukuk ve uygulayıcılar yaşamın gerçeklerini dikkate almak zorundadır. Dünyayı ve ülkemizi etkilemesi kesin olan, hatta etkileri hissedilen, küresel ısınma olgusu da dikkate alınarak, ulusal gereksinimler çerçevesinde, bütüncül bir su çerçeve yasası ivedi çıkarılmalıdır. Bu yasa mevzuatın dağınık hükümlerini de tek bir çatı altında toplamalıdır. Sürdürülebilir bir yaşamı baz alarak, öncelik toplumsal ve kamusal ihtiyaçlara verilmeli, karar alma süreçlerini halkın etkin katılımının önü açılmalıdır. Halkın katılımı sağlanırken halkın su ile ilgili açık ve kesin bilgilere ulaşma hakkı da gözetilmelidir.